Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 8 OKTOBER 1928 35. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD A/S. OSLO

ALKOHOLEN SOM VERDIPROBLEM.

Av professor dr. med. R. Vogt.

Vender vi oss[1]) til vårt spesielle emne, *alkohol* som verdiproblem, blir kjernepunktet om den øker eller forringer sjelelikheten, nærmere bestemt om den øker eller forringer kjærlighet, opriktighet, orden, holdning, troskap, spes. også pålitelighet i avtale, loyalitet, ydmyghet, kraft, mot, beherskelse, allvor, ansvar . . .

At drukkenskap og vanedrikk utsletter, ialfall betydelig forringer disse grunnverdier trenger ingen drøftelse. Men hvordan har det sig med den beherskede «moderate» bruk — i spesielle tilfeller — ved fest f. eks., under sykdom. At bruken i det lange løp ofte volder misbruk er selvsagt noget høist betenkelig, allikevel kan man ikke uten videre for disse ulempers skyld forkaste den som bekjent overordentlig utbredte forestilling om en gavnlig og riktig bruk.

Forholdsvis lett lar det sig påvise hvorledes alkoholen savner mange av de verdier, som en tidligere, mere naiv opfatning regnet med: at den selv i små doser ikke øker, men nedsetter arbeidsydelsen, særlig hvor det gjelder kraft, utholdenhet, ansvar og presisjon, — at den stort sett er uten vesentlig betydning som legemiddel, o. s. v. Hovedsaken blir dog om den eier positive verdier, ialfall i spesielle situasjoner.

Man kan også forenkle problemet ved å frita den for skadevirkninger, som den ikke har, ihvertfall ikke i de vanlig benyttede mengder. Det er således intet som tyder på, at alkohol i nogenlunde moderate doser skader avkommet, og heller ikke er disse relativt små dosers virkning på det fysiske legeme noget særlig alvorlig anliggende, bortsett fra mere spesielle sykdommer og sykdoms-disposisjoner. Uten stor feil kan vi begrense verdiproblemet til spørsmålet om de sjelelige virkninger.

---

1) Efter de i forrige hefte innførte almene overveielser angående sjelelige verdier, som danner innledningen til dette foredrag på den nordiske alkoholkongress i Stockholm.

Likeledes kan vi la det økonomiske spørsmål ligge. At staten — meget klogelig forresten — nu for tiden legger særskilt høi skatt på alkohol er en *utvortes* affære. De mengder alkohol, som måtte trenges til en nogenlunde fornuftig bruk, vil i og for sig ikke koste overvettes meget: det er ikke engang absolutt nødvendig å benytte næringsmidler til fremstillingen.

Alkoholspørsmålet betegnes ofte som en *social* sak. Var det ikke korrektere å si et *moralsk* anliggende?, hvilket igjen viser tilbake til det sjelelige, psykologiske?

Når en mere eller mindre beruset mann volder ulykkestilfelle eller selv forkommer av vanvare; når han pådrar sig sykdom f. eks. syfilis; anstifter ondt av forskjelligste sort: krenker sine nærmeste, havner i forbrytelser ...... da skyldes dette ikke virkningerne på mave, hjerte, nyrer eller lever. Alt følger med nedsettelsen eller ophevelsen av den høiere, kontrollerende sjelsvirksomhet, verdienes nivellement, hvor smått blir stort og stort blir lite: ansvarsløshet, holdningsløshet, lettsinn, dumhet, ukjærlighet, sinnsbevegelsers og driftere ustyrlighet ... det hele register av høiere verdier, bare med et «u» foran eller annet tillegg, som uttrykker «mangell på».

Blandt de *mange verdier,* som den enkelte akute beruselse setter i fare, er den legemlige helse[1]) snarest en av de minste, bortsett fra risikoen for ulykkestilfelle og venerisk smitte. Jeg nevner dette for bestemt å protestere mot den formulering som har vært hevdet fra visst hold i Norge, at avholdsbevegelsens formål eller program skulde være vesentlig *hygienisk.* Programmet er *moralsk,* vern om grunnverdierne. Man kan presse mere eller mindre inn i begrepet hygiene, f. eks. også ta sinns- eller sjelshygiene med, men *moral* blir alltid noget langt mere omfattende. Og en idé blir ikke styrket, men svekket, om man innsnevrer dens aksjons-radius. Jo videre opgave desto sterkere appell, desto virksommere tilløp av krefter til gjennemførelsen.

Og hvad angår den kroniske alkoholisme gjelder vesentlig det samme, kun i forsterket grad. Flerheten av alkoholikere beruser sig jevnlig. Men selv om de, hvad man også har tallrike eksempler på, sjelden drikker sig drukne i dette ords krassere forstand, så undergraver de gjennemgående det moralske

---

[1]) at også sjelsvirksomheten har et legemlig grunnlag, spes. i storhjernen, må ikke tapes av syne.

grunnlag, før helsen i grovere mening er blitt mere ømfindtlig skadet. Av samme grunn er herverket så ofte fullbyrdet, før leger kan gripe inn og konstatere sykdom.

Vi vender oss dernest til den såkalte *moderate bruk*, naturligvis et vanskelig definerbart begrep. Såfremt enhver alkoholnytelse skulde være skadelig, blir selve begrepet «moderat» = rimelig, fornuftig, skjønnsom i denne forbindelse selvmotsigende. Splittet som allmenheten her står i sin vurdering, blir «moderat» et problematisk ord, som *ikke har* men *skal finne* sin bestemmelse.

En bruk så eldgammel og utbredt som alkoholnytelsen har selvsagt *verdier* — det spørges derimot om disse kan holde stand overfor de større hensyn.

Den blotte verdi som smaksnytelse vil ingen bestride, kunde den med trygghet *isoleres*, skulde der ikke bli stor strid om dette. Men ennu har det ikke lykkedes, og de som frykter for de øvrige virkninger hevder med vekt, at smaksnytelsen ikke er noen sak av de store dimensjoner, likesom den lett kan erstattes, når man ikke først er blitt tilvennet i noen sterkere grad.

Meget vektigere er de verdier, som knytter sig til den momentant *forbedrede stemning*. «Vinen gleder menneskets hjerte» heter det i salmernes bok 104, 15. Den slukker sorg, tar bort angst og forsakthet, forlegenhet og annen mindreverdighetsfølelse, gjør karslig, hever motet, bringer glemsel. «Giv den sterk drikk, som er undergang nær, og den vin, som er bittert bedrøvet i sjelen. Han skal drikke og glemme sin fattigdom, og sin møie skal han ikke mere komme ihu.» Spør man utpreget syke alkoholikere, hvorfor de drikker, får man praktisk talt bestandig svar i forannevnte retning. Regelmessig må man også si til sig selv, at dersom livet var blitt så gledesløst grått, elendig, fortvilet, var det tvilsomt, om man selv hadde kunnet stå den samme fristelse imot. Selv ved doser, som ikke medfører noen egentlig synbar effekt kan virkninger av denne art — ialfall i denne retning opnåes. Og det er derfor, mennesker henger ved alkohol.

Forsakte folk kan vel ha vanskelig for å glemme sig selv tilstrekkelig til å komme i feststemning. Men ellers har alkoholens *fest-verdi* et vesentlig annet og bredere grunnlag. Jeg bortser her fra sådant som *tilvenning, tradisjon;*

skjønt meget virksomme omstendigheter dreier det sig dog herved om noget sekundært, avledet, i dypere forstand tilfeldig.

Det vesentlige ved fest er ikke stemning overhodet, men *samstemthet.* Hvor store begivenheter eller noget annet opløftende, ophøiende samstemmer en gruppe, der kommer feststemningen av sig selv. Men ellers er alkoholen lett å ty til. Den ansporer all primitiv sjelsvirksomhet, således i første rekke *instinkterne,* ikke minst de primitive former av hordeinstinkt og omformer dermed på sett og vis i selskapelig retning.

Jeg skal få lov til å sitere hvad Schopenhauer sier herom: (Paranäsen und Maksimen; Sämmtliche Werke, 3 Auflage. Bd. 4 s. 400 : «Hvad som imidlertid, selv ved megen overensstemmelse, holder menneskene fra hinannen, og vel også fremkaller forbigående dissharmoni mellem dem, er forskjellen i den øieblikkelige stemning; denne er næsten alltid forskjellig hos hver enkelt som følge av den momentane stilling, beskjeftigelse, omgivelse, legemlige tilstand, øieblikkelige tankegang. Derav opstår dissonanser mellem de mest harmoniserende personligheter. Alltid å kunne foreta den nødvendige korreksjon for å heve denne forstyrrelse og innføre en liktsvevende temperatur vilde være en prestasjon av høieste dannelse. Hvormeget likhet i stemning yder til selskapelig fellesskap kan måles derved, at endog et tallrik selskap anspores under alment velvære til livlig gjensidig meddelelse og opriktig deltagelse, såsnart noget objektivt inntreffer, det være sig en fare, et håp, eller en efterretning, eller et sjeldent syn, et skuespill, musikk, eller hvadsomhelst annet der innvirker samtidig og likedan på alle. Ti sådant fremkaller universell enhet i stemning, idet det overvelder alle privatinteresser. I mangel av en sådan objektiv innvirkning gripes der som regel til en subjektiv, og flaskerne er derfor det almindelige middel til å bringe en fellesstemning inn i et selskap. Endog te og kaffe tjener dette øiemed!»

Der har desverre ennu ingen vært innen avholdsbevegelsen som har maktet denne «prestasjon av høieste dannelse»: å finne festformer, som hurtig samstemmer hvilkensomhelst forsamling. Årtusinders tradisjon står også stengende iveien. Det minste hver av oss kan gjøre, når vi deltar i fellesfester, er å henstille til festkomiteen også å sørge for «*flasker*» uten alkohol — f. eks. vannkarafler på festbordet.

*

Den som i noen årtier har fulgt med i alkoholspørsmålet vil ha merket, hvorledes alkoholnytelsen ikke lenger fra noget kompetent hold forsvares som middel til å øke ydelser av noen sort, hverken arbeidsydelser, tankeydelser eller kunstydelser. Mangfoldige laboratorieforsøk viser hvordan især presisjonsarbeider lider ømfindtlig ved doser på ca. 20—30—40 gram, svarende til 2—4 halve flasker pilsenerøl eller noen få drammer brennevin, spes. når det tas utenom måltider. Måtehold i dagliglivet kan derfor nu foreløbig bestemmes som «ialfall ingen alkohol i arbeidstiden og i høiden ganske små mengder til sene hovedmåltider». Hvad tinnebestigere, nordpolsfarere, trenende sportsmenn m. v. sier om nødvendigheten av avhold ved sterkt krevende, ansvarsfullt åndsnærværende arbeide er også begynt å gå inn i den almindelige bevissthet. Et uttrykk for denne innsikt er den alment godkjente strenge lovgivning om pliktmessig avhold under sikkerhetstjenesten.

Heller ikke hører man synderlig mere til den gamle påstand at alkoholen befrukter fantasien. Utsagn av menneskehetens førere, menn som Helmholtz, Goethe og mangfoldige flere, går som bekjent avgjort i motsatt retning. Tiden tillater ikke sitater, men der er nok av enquete-stoff, som her taler sitt tydelige sprog. Mig bekjent er det aldri tilrettelagt noget bevismateriale, som for noen kunstners vedkommende skulde tyde på noen verdi av alkohol som produksjonsmiddel. Jeg bortser da selvsagt fra syke alkoholikere — med dem er det jo likedan bevendt som med andre toksiko-mane patienter (morfinister, kokainister), at de midlertidig knekker sammen ved abstinens. Der gis også enkelte syke nervøse mennesker, som trenger et berusels- eller bedøvelsesmiddel for så å si å bli normale.

Historiens dom er også på disse områder avgjørende. Paulus, Horats og andre klassikere nevner som noget selsagt, at deltagere i veddeløp må være helt avholdende.

Da *Hektor* skal kjempe den fryktelige strid med Patroklus vil moren gi ham vin, men han avslår.

Om vinen sier moren, dronningen i Troia, idet hun vil skjenke for ham:

«Vinen gir mangefoll styrke og mot, når mannen er mødig,
slik som du selv er trett av å verne i kamp dine landsmenn.»

Derpå tok helten, den hjelmbusksvaiende Hektor tilorde:
«Hent ikke kvegende vin, ærværdige mor, ti du kunde
svekke min kraft og jeg selv kunde glemme mitt mot og min
styrke ......»

At Hektor er med og drikker vin *efter* slaget, skal nevnes for intet å fortie.

Samme sted hos Salomo, hvor vinen forbeholdes dem, som er bittert bedrøvede i sjelen, heter det (ordsprogene 31), — som det visst vil være dem alle bekjent —:

«Det sømmer sig ikke for konger å drikke vin, ei heller for fyrster å drikke sterk drikk, forat han ikke skal drikke og glemme, hvad der er lov, og forvenne alle elendige folks rett.»

Som lærer for prinsen, Ludvig den 14des sønnesønn, fremhever biskopp Fenelon — blandt meget annet, som pådrog ham Ludvig den 14des vrede og brakte ham i en slags forvisning — at «kongen bør være mere nøktern enn nogen annen». Samme Fenelon beretter også om «Telemaks» besøk i et land, hvor vindruen ikke blev omdannet til vin. «Dette lands beboere frykter vinen som menneskenes forderver (corrupteur), det er en slags gift, sier de, som opvekker raseri, den dreper ikke mennesket, men den gjør ham til dyr. Menneskene kan bevare sin sunnhet og sine krefter uten vin — med vin løper de risiko for å ruinere sin sunnhet og forspille de gode seder.» Og annetsteds: «hvis man har plantet for mange vinstokker, må man rykke dem op. Vinen er kilden til de største ulykker. Den volder sykdommer, forførelser, lediggang, avsmak på arbeidet, uorden i familien.»

La mig få citere en forfatter til — fra det 18de århundrede, englenderen Samuel Johnson, hvis biografi (skrevet av sekretæren Boswell) studeres flittig av alle gode englendere. Johnson var det store orakel i vennekretsen, og han blev spurt om alt mulig: Det er som vi følger en diskusjon i en liten fortrolig klynge den dag i dag. La oss høre Boswells referat.

«Vi diskuterte det spørsmål om drikk forbedret *konversasjon* og *god-lynne*» («benevolence»). —

Merk den ypperlige problemstilling, som fører inn i selve centrum av verdiproblemet, sjelenes villige utveksling av deres innbyrdes beste verdier.

««Sir Joshua» (d. er maleren Reynolds) mente, at den gjorde så.» Johnson: «Nei, mine herrer. Før middag møter folk med stor forskjell i forstand, og de som er sig sin underlegen-

het bevisst, har den beskjedenhet ikke å tale. Når de har drukket vin, føler enhver sig lykkelig og taper denne beskjedenhet og blir fripostig (impudent) og høirøstet. Men han er ikke forbedret, han føler bare ikke sine mangler.»

Sir Joshua sa, doktoren talte om virkningerne av vin til overmål, men at et «moderat» glass opkvikket sinnet ved å sette blodet i passe cirkulasjon: «jeg er (sa han, Reynolds) i meget god ånde, når jeg kommer op om morgenen. Ved middags-tid er jeg uttrettet. Vin bringer mig i samme stand, som da jeg stod op, og jeg er sikker på, at moderat drikk bringer folk til å tale bedre.» Johnson: «Nei, min herre. Vin gir ikke lett, munter, ideel fornøiethet, men bråkende, støiende, høirøstet lystighet. Jeg har ikke hørt nogen av disse drukne — nei drukken er et grovt ord — ingen av disse vin-fantasiflukter («vinous flights»). Samtalen fortsettes. Johnson: «Jeg innrømmer at der er nogen trege menn, som forbedres ved drikk, som der er frukter, der ikke er gode, før de er råtne. Der finnes sådanne menn, men de er middelmådige. Jeg innrømmer endog, at der har vært nogen ganske få menn av talent, som er blitt forbedret ved drikk. Men jeg hevder, at jeg har rett med hensyn til virkningen av drikk i almindelighet. Og la oss minne om at der ikke er nogen setning, hvor falsk den er i sin almindelighet, som ikke er sann for en eller annen særskilt mann.» Reynolds fortsetter og gjør gjeldende «at menneskehetens erfaring hevder verdien av moderat drikk». Et annet sted sier Johnson: «. . . vin gir ikke en mann nogetsomhest. — Den gir ham hverken kunnskap eller vidd — den bare opliver en mann og setter ham istand til å komme frem med, hvad frykt for selkapet har undertrykket ...» «En mann skulde kultivere sitt sinn så han hadde den tillitsfullhet og beredthet som, vinen gir, uten vin.» Boswell mener det er så vanskelig å avslå tilbud om vin for ikke å legge for dagen mangel på elskverdighet, godvilje.» Johnson: «Ingen god og verdig mann vil insistere på, at en annen mann skal drikke vin . . .» Om Johnson heter det, at han var abstinent i årevis, men hvis han drakk, var det til overmål — selv sier han, at han om han drakk gjorde det i enrum for å glemme sig selv. —

*

Har alkoholforsvaret i våre dager helt opgitt den posisjon, at alkohol styrker, øker ydelser, beriker fantasien o. s. v., så har den til gjengjeld forskanset sig paa den stikk motsatte front: alkohol avspender, avlaster. — «Psychology of relaxation», — avspendelsen, avslappelsens psykologi —, begynner å innta hele kapitler i nyere psykologiske lærebøker. Nettop i vår tid, med dens overmål av anspendelse, i arbeide og andre ydelser trenges avslappelse iblandt. Til det øiemed er alkohol et virksomt middel og nydt med måte gavnlig efter denne lære. Forsiktigere folk sier en gang iblandt, i spesielle situasjoner. Det er sikkerlig sant, at alkohol avspender, avslapper. Den innstiller sjelsvirksomheten på et enklere, mere primitivt, lekende nivå, hvor alvor og ansvar ophører, hvor der leves sorgløst i nuet. Det er nettop i dette at stemningsverdien ligger. At der gis andre, naturligere midler til sådan avspendelse, lek, sport og annen tidsfordriv, friluftsliv, havestell, musikk og annen kunstnydelse vil neppe nogen bestride, men alkohol er lett å ty til.

Med dette syn på alkohol skulde den ialfall holdes borte fra ungdommens liv — her er det anspendelse som er fornøden, på naturlige midler til avspendelse vil det aldrig skorte.

Tungt må det også veie at alkoholisk avslappelse, likesom alkoholisk stemningsforbedring så lett gir *tilbakeslag*. Om man ikke just tenker på det tydelige misbruk, som Salomo har hatt for øie (ordsprog 23, 31): — «se ei til vinen, hvor rød den er, hvorledes den perler i begeret, hvor glatt den går ned! tilsist skal den bite som en slange og hugge som en huggorm,» — så gjelder det dog sikkert, at man ikke undgår misstemninger ved blott å skyve dem fra sig, undertrykke dem, *fortrenge* dem fra bevisstheten. Når den *fortrengende* kraft — det være adspredelser, forloren selvbesmykkelse eller alkohol — ikke lengere virker, melder forstemningene sig påny med fordoblet styrke, som en sammenpresset fjær der slippes fri og spretter tilbake. Her lurer store farer, og det er på det punkt alkoholikeren møter sin vanskjebne, selv om han skulde ha vært så lykkelig ikke å øke misstemningen ved tåpeligheter og uverdigheter under drikk. Han lærer sig ikke den kunst å innøve sunde midler til å overvinne de sjelelige vanskeligheter, som møter enhver

på livets vei Og det samme gjelder vel i prinsippet for den alkoholbetingede avslappelse (relaxtion) overhode.

At der gis spesielle situasjoner — ved svær akutt overbelastning av sjelsvirksomheten (nervesystemet) — hvor en bedøvende avslappelse kan være tjenlig, ja likefrem helbredende, blir i videre forstand et medisinsk anliggende. Her er lægekontroll påkrevet, og disse spesielle punkter skal vi ikke her gå inn på.

*

Likesom melodier ikke *finnes* i de enkelte toner, men utgjør en enhet, orden, eller harmoni derav og komposisjoner atter ikke lar sig *opløse* i melodier, men danner en helhet, en sammenfatning av disse — således kan heller ikke en personlighet, en personlig sjel, sønderstykkes i deler, instinkter, affekter, vaner, standpunkter eller hvad det nu måtte være. Det «personlige» svever over sitt eget underlag og gjennemtrenger dette, som «*diktets ånd*» over ordene og setningene, som «*dramaets ide*» over replikker og scener. Og til dette personlige helhetsvesen knytter sig «*helhetsverdien*» som en orden eller harmoni av verdielementene. Personlighets-verdien inntar av den grunn en ganske særlig forgrunnsstilling.

Men *enheten, harmonien, styringen* — i fysiologisk sprog de dominante punkter i de biologiske akser — er også det aller mest sårbare, f. eks. overfor gifter. I samme grad, som organismer besitter dominante partier: hoder, centraliserte ganglie-masser m v., med den funksjon å dirigere de øvrige underordnede ledd, synes også mottageligheten for skader å være gradert. Samme konsentrasjon av gift, som ødelegger og opløser hoder, lader haler uskadt. Vaner og instinkter holder ofte stand under svære organiske sinnssykdommer (f. eks. paralysis generalis), selv om personligheten er gått til grunne. At helhetsverdien, moralen, personligheten er særlig svakt beskyttet mot angrep er forsåvidt overensstemmende med generell biologisk erfaring. Alkoholisten kan, for å vende tilbake til vårt spesielle emne, være rett god venn med instinkt og vane, inklusive de tradisjonelle tilvenninger, overhovedet med de gamle sjelelige nedslag og erhvervelser — men med den progressive sjelsutfoldelse later den sig meget vanskeligere forlike.

Som bekjent er det hovedsymptomet i all toxiko-mani, (mor-

finisme, kokainisme, alkoholisme), at *moralen* er det som først kommer i ulag.

Hos den *eldre* med utviklede *moralske vaner,* moralske tilvenninger, nedslag av moralske reaksjoner gjennem år og årtier, vil giftes angrep på den moralstiftende, verdiproduserende funksjon bli mindre følbart, idet gamle moralske sett eller handlingsmekanismer funksjonerer videre automatisk. Omvendt hos den *unge* som ennu ikke har fått moralske vaner oparbeidet; her vil alkohol så meget lettere forstyrre det moralske liv fullstendig. At dette forhold på det bestemteste taler for total avholdenhet i yngre år vil sikkert medgis av de fleste alvorlige pedagoger, hvad mening de ellers har om avholdsstandpunktet som leveregel for den eldre generasjon.

Har man atter åpen sans for *eksemplet* som det avgjørende verdiskapende middel i opdragelsen, forstår man også bedre, hvorfor lærere og prester gjerne har mere forståelse av avholdsideen enn læger. Disse har jo i sin almindelighet — ialfall inntil den senere tid — syslet mere med *hygiene* enn med *moral,* mere med øieblikkets nød enn med livets tarv på lang sikt. Av grunner som de nyss nevnte vil også de progressive samfundsretninger ha mere naturlig sympati for avholdsideen enn konservatismen.

*

Det har vært min opgave å fremheve verdiene og verdiødeleggelsene ved alkohol som sådan. Jeg har derfor ikke dvelet ved de sekundære, avledede, tilknyttede verdi-momenter. Verdier knytter sig som før antydet, ved *forskyvning* eller *utstråling,* til associerte omstendigheter, «associater». Er man glad i sin mor er man også glad i minner om henne, f. eks. den stol hun i våre barneår helst satt på. Det samme gjelder om hat, vrede o. s. v. overhodet alle følelser. Har man gjennemlevet en strålende fest i selskap med vin, kan man kanskje bli festlig stemt, blott der er vin tilstede, bare ved synet av den festlige tilberedning. En morfinist kan få sin morfinsprøite så kjær og stole så blint på den, at han blir smertene kvit, selv om der for tilfellet kun er vann i sprøiten — en mann kan bli oplivet av vin nogen sekunder efter, at den er druk-

ket, altså lenge før den har kunnet få tid til å virke. Den blotte *forestilling om en verdi* — på grunnlag av tilvenning, erindring, — virker som selve saken, ved «suggestion» som det heter.

Det samme gjelder om kontraverdier. Hater man alkohol, fordi den har truet oss selv eller nogen oss dyrebar med ødeleggelse, hater man kanskje alt, hvortil den har været knyttet, f. eks. dans, kortspill, de vante selskapelige omgangsformer, skåltaler o. s. v. «Billedstorm» (i videre forstand) er det typiske uttrykk for sådan utstråling av hat.

Er man glad i penger og har rikelig inntekt av øl eller vin, springer pengeverdien over på alkoholen og gjør denne verdifull. Det er kjekt å bli voksen kar og få motbok, således også kjekt å drikke — kjekt å skaffe sig høit prist vare tross forbud, dermed også kjekt å nyte spirituosa o. s. v.

Hertil kommer de mere *skjulte, uvilkårlige, ubevisste verdiforskyvninger* med all deres forlorenhet. Er man glad i alkohol, fordi den faktisk hever selvfølelsen, vil man lett komme sig til å tro, at den styrker, varmer, fjerner tretthet, fordriver sygdom o. s. v. Man er særskilt lydhør for argumenter i den retning; det stemmer bedre med selvrespekten å henføre alkohol-verdien til sådanne mere respektable omstendigheter.

Alt dette betyr, at både alkoholens venner og fiender lett forledes til å føre kampen over på falske slagmarker.

Vi merker dette f. eks. i avholdspolitikken, med dens adskillig overdrevne betoning av alkohol-kapitalen som årsak til drikkeriet, på samme måte som det tyske folks krigslyster av mange blev tilskrevet de Kruppske våbenfabrikker o. d. Det er viktig nok for alkoholens bekjempere å legge ut til kamp mot alkoholens *hjelpetropper*, alkoholens *allierede*. Men i siste rekke må kampen føres mot selve hovedarmeen. Så lenge den er kampberedt, vil den alltid vite å skaffe sig forbundsfeller.

Mange skuffelser i de siste 10—12 års nøkterhetspolitikk (spesielt forbudspolitikk) skyldes uopmerksomhet på dette forhold.

Man har søkt å stille op typer av sjelsvirksomhet efter den forskjellige *spendingsgrad* (tension psychologique, Janet).

Det kraftløse menneske kan «tænke» det, «ønske» det, «ville» det med, men «gjøre» det, nei det formår han ikke for å citere Per Gynt noget fritt. Alkohol, der avspender, rammer først kraften til å «gjøre», «gjennemføre»; evnen til å «tenke», «ønske» og «gjerne ville» — uten dog å ville virkelig tilgangs, d. v. s. beslutte, føre noget igjennem med utholdenhet — holder lengere stand.

Beslektet hermed er motsetningen mellem *lek og alvor*. Lek er likesom ønske *«preparasjon»*, *«forberedelse»* til handling: et a, hvortil der må slutte sig et b, om det skal bli alvor, full virkelighet. En hundehvalp som leker jakt, angriper som en voksen hund, men biter bare til på lissom; den stopper op før det avsluttende, mest krevende tiltak, o. s. v.

Nu er estetik, psykologisk sett en form av lek; jvf. Schillers bestemmelse av kunsten som Spiel-Trieb. Det vilde føre altfor langt å begrunne dette nærmere, derom kan man lese i psykologiske skrifter. Sikkert er det, at alkohol gjør *lekelysten* og likeså sikkert at den snarere rammer den etiske, (moralske) enn den estetiske funksjon. En demoralisert alkoholiker kan godt være kunstnerisk sensibel — og om han ikke er under akutt alkoholpåvirkning vil han endog måskje være i stand til å skape edel kunst — selv om han iøvrig er blit adskillig av en stymper. Det er det samme forhold som forklarer, hvorledes nervesvake, kraftløse mennesker ofte kan være skarpe tenkere og fremragende kunstnere, selv om de i høi grad savner evnen til handling. Det er ikke meningen med disse bemerkninger å forringe kunsten på nogen måte — det gjelder rent faktiske konstateringer vedkommende de forskjellige grader av sjelelig spenthet. At selve kunstydelsen ikke forlikes med nogen mere betydelig avspennelse i produksjonsøieblikket er tidligere berørt. Enderesultatet blir gjerne, at kunstnerne skyr alkohol under arbeide, men at de forøvrig snarest har tendens til å forherlige den, ialfall større tendens hertil enn som tilfellet er hos de aktivere innstillede naturer.

*

Er alkoholspørsmålet et moralsk anliggende, må enhver opriktig nøkterhetsbevegelse — hvad enten den former sig efter

avholdsideen eller det strenge måtehold — bestandig søke å holde en høi moralsk standard. Den må nøie overveie om dens midler står for en streng moralsk bedømmelse. Den må ikke gå for langt i bruk av *tvangsmidler,* det vil si fremgangsmåter som *føles* påtvungne. Tvang er ikke nogen logisk, men en psykologisk størrelse; den tvang, der ikke føles, er ingen tvang — det samme gjelder om den lov man har fått kjær. Hvis avholdsideen seirer fullstendig i kjærlighetens tegn, vil forbudet komme som en *befrielse.*

Til folk i den annen leir bør det være sagt, vis kjærlig fordragelighet, la det bli slutt i selskapslivet med det motbydelige, åpenbare eller stille press til å ha alle med om å drikke, drikkeskikken. Det føles som *tvang* og er blandt frie mennesker uverdig. *Uverdig!*

JOHN BUNYAN OG PURITANISMEN I ENGLAND

Af cand. mag. H. Schøning-Jepsen.

Det er i aar 300 aar siden John Bunyan skrev sin mægtige «Pilgrim's Progress», og i hele England mindes man i tale og skrift manden og hans værk.

Der er god grund til inden vi behandler ham at se paa den bevægelse — en af de mægtigste i aands- og verdenshistorien —, hvoraf han udsprang, nemlig den kæmpende puritanisme i England, dette tragiske, storslaaede forsøg — det sidste i verdenshistorien — paa med sværd i haand at kristne samfundet. Det er den største nulevende kender af Englands historie i det 17. aarh., professor sir C. H. Firth, der har brugt Blakes vers som motto for Cromwell og hans folk, de berømte «Ironsides»:

I will not cease from mental fight,
Nor shall my sword sleep in my hand
Till we have built Jerusalem
In Englands green and pleasant land.

Puritanismen, ikke tudorernes skilsmisse fra Rom, var den engelske reformation, og hvilket slægtled var det ikke? De staar der midt i en tidsalder af selviske og forræderske folk; her træffer vi Fox' og Bunyans mysticisme, Cromwells rugende melankoli og glødende energi, Miltons sejrrige ro — folk, der ikke var til at kue.

Den stærke koncentrering om det religiøse og gudsriget her paa jorden gjorde, at bevægelsen vel paa sin vis blev politisk frisindet, men tilsyneladende intet nytt skabte socialt. For Cromwell og hans folk var alt kun «Dross and dung» (skarn og møg) imod dette Guds rige paa jorden. Riget faldt, og dets fald var stort. Og det bliver da det særlig tragiske ved

denne religiøse bevægelse, at da troen blev kold, fremmedes kapitalismen. Individualismen i det sjælelige, førte til kamp imod alle snærende baand i det jordiske. Puritanismen er i virkeligheden aarsag til, at England den dag i dag er kapitalismens højborg.

Den kendte nationaløkonom Tawney har skildret hele denne udvikling mesterlig i sin bog «Religion and capitalism». Grebet i sin sjæls inderste fortæller han om «the glorions failure». Puritanismens storm og nederlag: skoven bøjede sig, egene styrtede, de tørre blade fejedes bort af en vind, der ikke helt var vinter, ikke helt var foraar, men voldsom og livgivende, ubarmhjertig og blid; der lød mærkelige toner af længselsfuld higen og sønderknuselse . . . der hørtes trompetsignaler og vaabenbrag, medens Cromwells «soldier-saints» — ydmyge for Gud, overlegne overfor mennesker — drog over slagmarker og skafotter med klæderne dyppet i blod.

Og i den store tavshed, da puritanerne faldt i støvet, hørte man — det var forresten i det 18. aarh. — en stemme bemærke, at religiøs frihed var en betydelig fordel, blot set fra et rent forretningsmæssigt standpunkt. En ny verden var født, født af mystikerens vision, profetens lidenskab, de berømte og ukendte heltes smerte og sved — men ogsaa af verdslig ærgjerrighed og tom daarskab. Nu da eiendomsrettens var sikret, aftaler ukrænkelige, den udøvende magt tæmmet, fremmedes forretningsmandens profit, alt ved historiens ironi, takket være martyrers og Guds helliges «glorious failure».

For puritaneren blev det jordiske arbejde et sakramente. Han vidste vel, at han var en fremmed, en pilgrim paa vej til Jerusalem, bævende for den levende Gud, vandrende paa afgrundens rand. Men Gud maatte æres her i mørkets verden ved arbejde. Han var villig til at opgive meget, fornøjelser og sligt, med forsagelsens jærndisciplin i sig. Men denne forsagelse førte, som ofte i vækkelsernes historie, til en koncentration om penge, som blev farlig.

Den puritanske aand greb ofte klasser i det engelske folk, der var baade økonomisk og aandeligt uafhængige. (Som det er blevet sagt: kong Karl I's tilhængere var enten de meget rige eller de meget de fattige). Disse mænd af mellemklassen forstod, at religiøs tolerance og forretning trivedes godt

ved hinandens side. Som Guds udvalgte saa de med haan og foragt paa et udskejende hof, sikre paa, at helvedes porte ikke skulde faa overhaand. De følte «at Herren var med Josef, og han blev en lykkelig mand». De opnaaede ogsaa store økonomiske triumfer.

Puritanismens dyder: nøjsomhed, ædruelighed, foretagsomhed, skabte de store formuer og aabnede vejen for det nye voldsomme forretningsliv. Hidtil havde kirken officielt set med umilde blikke paa ophobningen af rigdommene, men puritanismen saa netop heri Herrens velsignelse, selv om man ikke billigede misbrugene. At erhverve rigdom blev nu en moralsk pligt. Foretagsomhed og dygtighed helligedes, men samtidig med det økonomiske held blegnede det religiøse liv mere og mere (fra c. 1700). Verden blev verdsliggjort.

Men saadan havde Cromwell og hans independenter ikke drømt, da de kæmpede for den frie vej til Gud.

Lad os mindes Macaulays berømte skildring af puritanerne: maaske den mærkeligste samling af mænd, som verden nogensinde har frembragt, som vakte folket til modstand, som styrede det i en lang række af aar rige paa store begivenheder, som af det mindst lovende materiale dannede den smukkeste hær, verden nogensinde havde set, som nedtrampede konge, kirke og aristokrati, som i de korte mellemrum mellem kampene og opstandene i hjemmet gjorde Englands navn frygteligt for enhver nation paa jordens overflade — de var ikke almindelige fanatikere ... Puritanerne var mænd, hvis aand havde faaet et ejendommeligt præg ved den daglige betragtning af højere væsener og evige værdier. De nøjedes ikke med i almindelige udtryk at erkende et øverste styrende forsyn, de plejede at henføre enhver begivenhed til det store væsens vilje, for hvis magt intet var for stort, for hvis tilsyn intet var for smaat. At kende ham, at tjene ham, at glædes i ham var for dem tilværelsens store maal. De forkastede med foragt den ceremonielle hyldest som andre sekter satte i stedet for sjælens rene tilbedelse. I stedet for at opfange tilfældige glimt af guddommen igennem det skjulende slør, higede de efter at faa ham at se i hans uudholdelige glans og at tale med ham ansigt til ansigt. Deraf kom deres foragt for jordiske forskelle. Forskellen mellem den største og den ringeste af men-

neskeslægten syntes at forsvinde, naar den sammenlignedes med den grænseløse afstand, der skilte hele slægten fra ham, paa hvem deres egne blik bestandig var fæstet. De anerkendte ingen anden adkomst til forrang end hans naade og visse paa, at de selv havde denne naade, ringeagtede de al verdens talenter og hædersbevisninger. Var de ubekendte med digternes og filosoffernes værker, saa var de til gengæld grundigt belæste i Guds udsagn. Fandtes deres navn ikke i heraldikkens lister, saa var de til gengæld indskrevne i livsens bog; ledsagedes de ikke paa deres vandring af et glimrende følge af tjenere, saa vaagede til gengæld legioner af tjenende engler over dem. Deres paladser var huse, der ikke var byggede af menneskehænder, deres kroner den hæders kranse, som aldrig blegner. De rige og velhavende adelsmænd og præster saa de ned paa med foragt, thi de ansaa sig for rige paa kosteligere skatte og veltalende i et mere ophøjet sprog, adelsmænd efter en tidligere udvælgelses ret og præster ved en mægtigeres handspaalæggelse. Den allerringeste iblandt dem var et væsen, til hvis skæbne der knyttede sig en hemmelighedsfuld og frygtelig betydning, hvis ubetydeligste handling lysets og mørkets aander fulgte med ængstelig spænding, som, før himmel og jord blev skabt, var udkaaret til at nyde en salighed, der skulde vare ved, naar himmel og jord ikke længere var til. Begivenheder, som kortsynede politikere tilskrev jordiske aarsager, var blevet anordnede for hans skyld. Riger var opstaaede, havde blomstret og var gaaet til grunde for hans skyld. For hans skyld havde den almægtige forkyndt sin vilje ved evangelistens pen og profetens harpe. Det var ikke nogen almindelig forløser, der havde frelst ham, og det var ikke nogen almindelig djævels kløer, han var blevet udrevet af. Det var ikke nogen almindelig dødskamps sved, ikke noget jordisk offers blod, han var blevet løskøbt med. For ham var solen blevet formørket, for ham var klipperne revnede og de døde gaaet ud af deres grave, for hans skyld havde hele naturen gyst ved sin døende Guds lidelser.

Saaledes var puritaneren sammensat af to forskellige mennesker: den ene lutter ydmyghed, bodfærdighed, taknemlighed og lidenskab, den anden stolt, rolig, ubøjelig og klog. Han kastede sig i støvet for sin skaber, men han satte foden paa

sin konges nakke. I sin andagtsfulde ensomhed bad han skælvende under suk og taarer, hans straalende eller frygtelige syner gjorde ham til tider halvt vanvittig. Han hørte englernes harper eller djævelens lokkende hvisken. Han opfangede et glimt af det saliggjørende syn eller vaagnede skrigende op af drømme om den evige ild. Som *Vane*[1]) mente han, at det tusindaarige riges scepter var betroet ham. Som Fleetwood[1]) raabte han i sin sjæls kval, at Gud havde vendt sit ansigt fra ham. — Men naar han tog plads i raadet eller omgjordede sig med sværdet for at drage i krig, havde disse bevægelser i hans sjæl ingen kendelige spor efterladt sig. Folk, der ikke saa andet af disse hellige end deres underlige ansigter og ikke hørte andet af dem end deres suk og deres klynkende salmer, kunde le af dem, men de, der traf dem i raadssalen eller paa slagmarken fik kun ringe grund til at le. Disse fanatikere medbragte til fredens og krigens gerninger en koldblodighed i omdømmet og en urokkelighed i at forfølge deres maal som nogle forfattere har anset for stridende mod deres religiøse iver, men som i virkeligheden var nødvendige følger deraf. Den styrke, hvormed deres følelser samlede sig om én genstand, gjorde dem rolige overfor enhver anden; èn overvældende følelse havde lagt beslag paa deres medlidenhed og had, ærgerrighed og frygt. Døden havde mistet sin rædsel og glæden sin tillokkelse. De havde deres smil og deres taarer, deres henrykkelse og deres sorger, — men ikke for denne verdens ting. Begejstring havde gjort dem til stoikere, havde renset deres sjæle for enhver lidenskab og fordom og hævet dem over farens og bestikkelsens indflydelse. Den kunde undertiden bringe den til at forfølge ukloge formaal, men aldrig til at vælge ukloge midler. De gik igennem verden som en jærnmand med plejlen — knusende og søndertrædende undertrykkere, blandende sig imellem menneskene, men uden at have lod eller del i menneskenes svagheder, ufølsomme for anstrengelse, glæde og smerte, usaarlige for alle vaaben og ikke til at standse ved nogen hindring.

— —

[1]) Kendte puritanere.

Puritanismens højvande naaedes med Cromwells nye hær «The new model». Til forstaaelse maa vi undersøge dens oprindelse og sammensætning.

Fra 1645—1660 er denne hær den ledende politiske faktor i Englands historie, nøje knytet til Cromwells navn. Den omstyrter monarkiet, jager parlamenter ud og indkalder nye og forandrer Englands forfatningsformer gang paa gang.

De følte selv, at de ikke var nogen almindelig hær «We were not a mere mercenary army — —, but called forth»[1]) og trods den mægtige rolle, den havde spillet, opløses den roligt 1660 ved 'the happy restoration', og soldaterne gaar med vanlig disciplin hver til sit. «Of all the old army you cannot see a man begging about the streets ... You shall have this captain turned shoemaker; that lieutnant a baker, this a brewer, that a haberdasher, this common soldier a porter and every man in his apron and frock etc. as if they had never done anything else»[2]).

Og dog har vel næppe nogen hær været saa hadet som denne hær blev, og her er vel grunden til den frygt, England har for en staaende landhær. Hvorfor?

I en tid, da man rundt om havde lejehære, var denne paa sin vis en national hær — men alligevel. — — Aarhundredets anden store nationale hær var Gustav Adolfs; som den engelske var den svenske religiøs og national, men den repræsenterede den svenske nation fuldgyldigt med kongen i spidsen, medens den engelske skabtes i kamp mod kongen og var en partihær, baade hvad det religiøse og politiske angik. Den repræsenterede noget af det bedste af den puritanske aand og vilde omvende nationen, om fornødent med magt, det førte til, at puritanerne blev republikanere og atter som en naturlig konsekvens til diktaturet. Da et parlamentsmedlem udtaler at 9/10 af Englands befolkning var mod Cromwells styre

---

[1]) «Vi var ikke bare en lejet hær, men kaldede».

[2]) «Af hele den gamle hær kan man ikke se een mand, der tigger paa gaderne. Her ser man en kaptejn, der er blevet skomager, her en løjtnant, der er blevet bager, hist en, som er blevet brygger og en anden, som er blevet klædehandler, her en almindelig soldat, som er blevet portner, og hver mand i forklæde og bluse o. s. v., som om de aldrig havde bestilt andet.»

kunde han haanligt svare: «Ja, men vi tager sværdet fra de 9 og giver det til den tiende. Han erklærede, at man maatte styre ikke som folk helst vilde have det, men til deres eget bedste. — Med god grund holder den prægtige Cromwellstatue uden for parlamentet et sværd i den ene haand og en aaben bibel i den anden.

Med visse mellemrum er tilsvarende fænomener dukket op i verdenshistorien — en kraftig, vel organiseret minoritet, der med sværdet i haand hersker over majoriteten — vi behøver blot i vore dage at tænke paa sovjethæren i Rusland eller fascisthæren i Italien; den nødvendige forudsætning er, at hæren bæres oppe af en bestemt *idé,* som den prøver at gjennemføre.

Et ord, der atter og atter og lige til det sidste gaar gennem hærens udtalelser, er, at de kæmper for 'the good old canse'.

Da general Harrison efter restaurationen — som mange andre puritanere — maatte bestige skafottet, raabte en i folkeskaren: «Where is now your good old cause?», smilende lagde han haanden paa sit bryst og sagde, at den var dér. Han haabede, at han nu skulde besegle den med sit blod.

Der blev lagt meget forskelligt ind i udtrykket, men om éen samlende idé er man altid enig: Samvittighedsfrihed, tolerance i det religiøse. Det var en fundamental ret, som intet parlament maatte røre ved. Over dette store krav traadte interessen for det politiske styre i baggrunden. Cromwell siger: 'It is but as Paul says 'druss and dung' in comparison of Christ». Det var en hær af sekterer, der maatte kæmpe for at opnaa denne frihed, og dette fører saa til hærens griben ind i det politiske. Da de to store grupper i folket, der hver for sig truede med intolerance paa det religiøse omraade, fandt hinanden, var de nationens overvældende flertal og kunde indføre restorationen 1660.

Ukuelig, overbevist om, at Gud direkte gav sit samtykke til deres sag gennem sejrene, manede Crowmell fra hæren parlamentet til at give samvittighedsfrihed. Efter Naseby skriver han 'Honest men served you faithfull in this action . . . I beseech you in the name of God, not to discourage them . . . He that ventures his life for the liberty of his country, I

wish he may trust God for the liberty of conscience and you for the liberty he fights for'[1]). — Den religiøse demokratisme udvikler politisk demokratisme, der fører til republikens indførelse, reaktionen fører til protektoratet og afslappelsen — da Cromwells faste haand manglede — til monarkiets genindførelse (da anarkiet er overvundet).

Den militære side ved rejsningen af Cromwells hær er tidligere omtalt i «Kirke og Kultur». Jeg vil forsøge at gøre nogle enkelte studier over det religiøse i denne hær. Tidligt saa Cromwell, at skulde man sejre i kampen med kavalererne, maatte der skabes en ny hær, thi man blev slaaet gang paa gang. I en berømt samtale med Hampden som Cromwell senere har fortalt om, erklærer han, at der maa andre folk frem i parlamentets hær. ....«such men in, as I thought had *a spirit* that would do somehting in the work.... Your troops are most of them old decayed serving-men and tapsters, and such kind of fellows and their troops (kavalerernes) are gentlemen's sons, younger sons and persons of quality: do you think that the spirit of such base and mean fellows as yours will ever be able to encounter gentlemen, that have honour and courage and resolution in them' .... 'You must get men of spirit' .... 'I raised such men as had the fear of god before them as made some conscience of what they did and from that day, forward. I must say to you they were never beaten[2]) mod kavalerernes æresbegreb satte Cromwell den religiøse aand. Ingen var saa tapre som de, ingen havde en saadan disciplin. En mærkelig hær var det; en modstander skriver: 'If you looke

---

[1]) «Ærlige mænd tjente eder trofast i denne kamp . . . Jeg bønfalder eder i Guds navn om ikke at nedslaa deres mod . . . Den, som vover sit liv for sit lands frihed, jeg haaber, han kan fortrøste sig til, at Gud og I vil give ham den frihed, han kæmper for.

[2]) «Der maa den slags mænd ind, der har e n a a n d i sig, der kan udrette noget.» «Eders tropper bestaar hovedsagelig af gamle forfaldne tjenere og øltappere og den slags fyre. De andres tropper (kavalerernes) er gentlemens sønner, adelsmænds yngre sønner og personer af anseelse; tror I, at eders uværdige og tarvelige fyre kan møde gentlemen, som har ære, mod og beslutsomhed i sig .... I maa skaffe mænd med aand .... Jeg rejste mænd, som havde frygten for Gud i sig, hvis samvittighed var med i, hvad de gjorde, og fra den dag af, maa jeg sige Eder, blev de aldrig slaaet.»

upen his own regiment of horse see what a swarm there is of those that call them selves the godly; some of them profess they have seen visions and had revelations:[1])

Karakteristisk for den vilde gammeltestamentlige aand, der gik gjennem dem er kaptejn Walton der faldt ved Marton Moor, som døende siger til Cromwell: 'one thing lay upon his spirit 'that God had not suffered him to be any more the executioner of his enemies' og som beder dem 'open to the right and left, that he might see the rogues run[2]).

Ja, hvilket materiale for en religionspsykolog frembyder ikke denne hær! Den bekendte presbyterianer Richard Baxter fortæller saaledes om generalmajor Harrison 'He would not dispute with me at all, but he would in good Discourse very fluently pour himself in the Extolling of Free Grace' 'He was a man of excellente Natural Parts for affection and Oratory' 'of a sanguine Complexion naturally of such a vivacity, hilarity and alacrity as another man hath when he hath drunken a Cup too much'[3]). Et karakteristisk billede af den mørke, religiøse fanatiker giver han senere, hvor han ser Harrison under slaget blive henrevet 'with a loud voice break forth in to the praises of God with fluent expressions, as if he had been in a Rapture'[4]).

Cromwell havde trods sin aandelige sundhed ikke ringe lighed med disse ekstatiske mennesker, navnlig i sin sikre tro paa, at hans fjender var Guds. Da taagen lettede, og slaget skulde begynde ved Dunbar udbrød han jo 'New let god arise and his enemies be shattered', Davids salmer var hans hærs kampsange. Ogsaa Cromwell kunde komme i ekstase under kampen. Der er flere beretninger herom 'One that I know and who was

---

[1]) «Hvis man ser paa hans eget rytterregiment, se hvilken sværm der er, som kalder sig de hellige; nogle af dem paastaar, de har set syner og haft aabenbarelser.»

[2]) «Et var der, som tyngede ham, at Gud ikke havde undt ham i højere grad at være hævner mod hans fjender.» Han bad soldaterne «vige til side, for at han kunde se slynglerne flygte.»

[3]) «Han vilde slet ikke disputere med mig, men i veltalende ord udgød han sig meget flydende i ophøjelse af den frie naade ... Han var ærlig og veltalende .. og paa grund af sit ildfulde temperament for det meste af en saadan livlighed, munterhed og spænstighed, som en anden mand har, naar han har drukket et glas for meget.

[4]) Han udbrød med høj røst i lovprisning af Gud, med flydende udtryk, som om han havde været i henrykkelse.

present told me that Oliver was carried on as with a divine impulse. He laughed so excessively as if he had been drunk and his eyes sparkled with spirits . . . The same fit of laughter seized him before the battle of Naseby as a kinsman of mine and a great favourite of his, Colonel J. P. then present testified'[1]).

Cromwell har selv fortalt i et brev til parlamentet, hvordan han før et slag ved at sammenligne kavalerernes pragtfulde slagorden og sine egne forkomne, fattige folk jublede til Gud, sikker paa at de overmodige fjender var givet i hans haand.

Hæren var fuld av præster, der opildnede, og, som Hugh Peters, kæmpede med sværdet i den ene haand og bibelen i den anden. Endnu er der en del moderate feltpræster som Baxter, men de forlod snart hæren.

Puritanerne var lige dygtige til at slaas og til at diskutere. Baxter har en kostelig skildring af en 'public Talking day', han holder med en eskadron, hvor de diskuterer fra morgen til aften, da B. ikke vil gaa før de.

Det var folkets mænd, der for en stor del kom frem i Cromwells hær. Han foretrak 'a plain russet coated captain', som ved, hvad han kæmper for, fremfor en 'which you call a gentleman and is nothing else'. Med foragt skrev en modstander noget overdrevent 'all of them from the general to the meanest sentinel are not able to make a thousand a year lands, most of the Colonels are tradesmen, brewers, taliors, goldsmiths, shoemakers and the like'[2]). Netop officererne fra folkets brede lag var repræsentanter for det ekstreme religiøse syn, og Cromwell maatte ofte gribe ind og dæmpe deres fanatisme. Disse officerer var ogsaa prædikanter. 'Paul Hobson, the Taylor, and Lieutnant-Colonell Hewson the one-eyed Shoemaker are the much renowoved preachers, siges der[3]).

---

[1]) En, som var til stede, og som jeg kendte, fortalte mig, at Oliver blev revet med som af en guddommelig magt. Han lo saa stærkt, som om han var drukken, og hans øjne straalede af beaandelse. Det samme latteranfald greb ham før slaget ved Naseby, som en slægtning af mig og en yndling af ham, oberst J. P., der var til stede, bevidnede.

[2]) Alle fra generalen til den ringeste vagtpost tjener ikke tusind pund om aaret, de fleste af obersterne er handelsmænd, bryggere og skræddere, guldsmede, skomagere og den slags.

[3]) «Paul Hobson, skrædderen, og oberstløjtnant Hewson, den enøjede skomager, er de højt berømte prædikanter».

Handlingens mand indenfor puritanismen, en af historiens største skikkelser, er Cromwell. Naturligvis tillader pladsen ikke at gaa nærmere ind paa hele hans karakteristik. Jævnsides hans gammeltestamentlige haardhed var der i ham en barnlig fortrøstning til Guds naade. Han var som alle historiens store en blanding af konservatisme og radikalisme. De historiske beretninger, vi har om hans gamle mors død, hvor hun forinden velsigner sin søn til hans gerning, og hans eget dødsleje er af en sjælden storhed. Som Luther kunde han lade sig henrive til en vildhed, som vi nu forfærdes over, som hos Luther glædes vi over hans religiøse dybde og barnlighed. Som flere af puritanismens mænd blev han kaldet frem i sen alder — over 40 — ofte længtes han i trængslerne efter at kunne henleve sit liv i en lille hytte paa landet i fred og ro — men gerningen kaldte. Man sad til doms over ham efter hans død, og man gør det endnu — han brød sig ikke meget derom, han appellerede til en højere domstol. Kun Shakespeare kan nævnes i samme aandedræt, naar man taler om Englands store. De ord, Cromwell engang uttalte: 'He rises highest, who knows not whither he is going'[1]), kom til at gælde om ham.

Ud af denne bevægelse skabtes John Bunyan; hele England fejrer i aar 300 aaret for hans fødsel. Der er før sagt om disse puritanske mænd, at de, da kongedømmet atter indførtes, rolig gik hver til sit. Belials børn havde sejret. Men puritanerne fik ikke lov til at være i ro og dyrke Gud i stilhed. Forfølgelsen brød løs fra alle sider — man nøjedes ikke med at grave den døde Cromwell op og halshugge ham og kaste hans krop i Themsen — han ønskede sig vist ikke stoltere død — ogsaa de levende forfulgte man med fængsel og dødsstraf. Men i fængsel og i forfølgelse, da bevægelsen ikke mere var den fremstormende flok af sejrherrer skabtes puritanismens litterære storværker. Den blinde Milton sang om «Det tabte paradis» til en tøjlesløs og gudsforladt verden; han sang om sig selv og hele den puritanske bevægelse i det storslaaede digt om den blinde Samson, der maa trælle for filisterne; og i de lange fængselsaar i Bedford skabte Bunyan «The Pilgrims Progress». Der kan nævnes andre navne: Richard Baxter, der

---

[1]) «Den naar højest, som ikke ved hvorhen han gaar.»

en tid havde fulgt bevægelsen, skrev da han følte sig ilde i det nye, verdsliggjorte England, «De helliges evige hvile». Kvækernes mærkelige fører, Georg Fox, gav os sine skrifter og gav verden en religiøs fornyelse, som vi først i vore dage er ved rigtig at faa øjnene op for.

Det er rigtigt, at puritanismen ved sin snæversynthed ofte optraadte hvad vi vilde kalde kulturfjendsk. Men — hvilken bevægelse har stoltere litterære minder? De virkede netop mod deres vilje kulturfremmende. De vilde have gruet, hvis man havde sagt om dem, at hvad de skrev, var stor kunst; eller hvad vilde Bunyan have sagt om, at litterære sagkyndige nu kalder ham for den engelske romans skaber, og dog er det tilfældet. Og netop i vore dages England har man lært at vurdere Bunyan. Det er Macaulay, der har sagt, at i lange tider efter at Bunyans værker var udkommet, var de populære i folket, men den dannede overklasse saa ned paa disse folkebøger gennem d. 18. aarh. At Bunyans værker har bud til alle kristne, viser det ejendommelige tilfælde, at det er to højkirkemænd som digterne Sonthey og Scott der sammen med Macaulay drog Bunyan frem paa det engelske parnas. Hans litterære berømmelse er ikke blegnet siden. — —

Og nu i jubilæumsaaret vælder det ind med litteratur om ham. Det mægtigste litterære monument over ham er dog vel de 100,000 eks. som Religious Tract Society i aar har ladet trykke af hans «Pilgrim's Progress».

Som H. C Andersens eventyr er det et værk, der læses med lige stor glæde af voksne og børn (børn skal nok springe alle de teologiske betragtninger over og i stedet se paa billederne: «Pilgrimmens vandring» bør altid være illustreret). Sammenligningen med «Piers Ploughman» og den mode, det efterhaanden var blevet, at give skildringer et allegorisk præg (Mores «Utopia») ligger nær. Der er ogsaa fremsat mange dybsindige betragtninger herover og sammenligningen med den anden store reise i litteraturen til det himmelske Jerusalem, Dantes guddommelige komedie; men det er ikke det, der interesserer os her — heller ikke vilde det have interesseret Bunyan meget.

Han var puritanismns barn paa godt og ondt, hans store modsætning til «Piers Ploughman» og Mores bøger er, at det sociale problem og uretfærdighed træder helt i skygge for det

overvældende i vandringen mod den anden verden: «I have nought, I am nought. I desire nought, but to be at Jerusalem.»

Enhver, der i dyb alvor studerer historien, kender noget til den angst, der kan gribe en ved det tilsyneladende haabløst meget onde, man dér finder, og hvor svært det er at finde levende kristendom.

Overfor denne lidelse staar Bunyan som det lysende eksempel paa, at Herren af det ydmyge og ringe kan skabe sig mægtige redskaber midt i en tid,der som faa andre hengav sig til tøjlesløshed. Hvem vilde vel have troet, at denne «fanatiske» lægprædikant, denne fange i Bedfords fængsel, at han skulde frembringe et værk, der kom til at paavirke efterslægten langt mere end al samtidens lærdes visdom.

Vi husker vist alle den gribende begyndelse til «Pilgrimsvandringen». «Jeg drømte og se, jeg saa en mand klædt i pjalter, med *en bog* i haanden og *en stor byrde* paa ryggen .....» Som ved alle store digterværker føres vi straks til sagen. Der er digtere, der taler om kunsten for kunstens skyld og ikke vil høre tale om, at digtningen skal have et formaal, men ingen af dem har nogensinde naaet en kunst som Bunyans og Miltons. For de største kunstnere er nu en gang mere interesserede i livet end i kunsten, og som før nævnt: saa mærkeligt gik det til, at litterære sagkyndige nu kan fremhæve Bunyan som grundlægger af den engelske roman, skønt hans maal visselig ikke var at være forfatter, men at vinde fortabte sjæle for Kristus.

Og derfor staar Bunyans selvbekendelse jævnsides de andre, store religiøse bekendelser, jævnsides en Augustins bekendelser, en Thomas a Kempis' «Kristi efterfølgelse» og en Pascals tanker. — Thi «En pilgrimsvandring» *er* en selvbekendelse: Drømmeren og drømmens hovedperson er den samme. I fængslet i Bedford saa Bunyan tilbage paa sit tidligere liv, og da saa han sig selv vandre om paa ensomme steder med en bog i haanden og klagende raabe: Hvad skal jeg gjøre? — Men denne ensomme skikkelse med *bogen* og *byrden* og det klagende skrig, det er ikke blot Bunyan selv. Han staar som en type for den bevægelse, der bar ham aandeligt oppe: puritanismen. Som bevægelsen i handlingens verden afspejler sig i Cromwell, afspejler den sig litterært i Bunyan. Da han var ung, var det puritanismens storhedstid, overalt, i krig, i politik, i lit-

teraturen og det nationale liv satte den sit uforgjængelige præg, men det, der bar bevægelsen, det, der gav den den primitive kraft, der brød ned og byggede op som ingen anden bevægelse i England, var den fattige mand, der søgte frelsen med taarer, uden nogen anden fører end bibelen. Evangeliet blev prædiket for fattige — af fattige —, og det var det nye.

De mænd, der førte, havde selv oplevet det: Oliver Cromwell, George Fox og senere i tiden John Wesley. Som en lavastrøm var puritanismen brudt frem; nu kom undertrykkelsen og hævnen, og Bunyan hørte til dem, der led mest. Revolutionen i 1688, Bunyans dødsaar, gengav i nogen maade puritanerne friheden, de har som nonconformister udenfor og som den evangeliske retning indenfor «church of Egland» udrettet et mægtigt, men stilfærdigt, religiøst og kulturelt arbejde.

Det var først med puritanismen, at England blev «det bibellæsende land». Det var ikke sket ved selve reformationen, der gennemførtes av fyrster og adelsmænd, der var graadige efter kirkegods, mens folket gik med af nationale grunde, (de vilde ikke mere regeres fra Italien eller Spanien). Men — da forfølgelsen i England under Marie d. blodige satte ind, var det ikke adelen eller klosterødelæggerne, der blev martyrer, men den menige, fattige mand, der med sit liv skærmede protestantismen. Og hermed voksede puritanismen sig stærk.

Bunyans hele lærdom var begrænset til bibelen, men hvilket mesterligt sprog fører han ikke! Han er aarsag til, at det engelske sprog er mættet med bibelske udtryk som intet andet. Hans værk er skrevet i folkets klangfulde sprog; Bibelen var for ham, hvad skole, universitet og bibliotek er for andre.

Der siges jo, at der er en særlig lighed mellem det hebraiske og det engelske tungemaal; givet er det i alt fald, at bibelen har haft en opdragende magt over det engelske sprog og sind som ingen anden faktor. Bunyan har vist bibelens evne til at udvikle en mands intelligens, opdrage hans sind, gøre hans karakter ren og lede hans liv. Han holdt kristendommens klare bud til mennesket frem for sin egen og for kommende slægter, valget: at menneskene enten maatte benægte kristendommens sandhed eller lade sig dømme af den, men at kristendommen aldrig kan protegeres eller ignoreres.

Endnu en ting bør fremhæves ved bogen: skønt den er skre-

vet i fængsel og under megen lidelse, er den kun en rolig og glad taalen af ondt. Bogen driver ikke politik, derfor har baade venner og modstandere af puritanismen som politik, kunnet glæde sig over værket. Det har præget mange af Englands stormænd: det var elsket baade af den liberale Macaulay og den konservative Southey, som det er af mr. Baldwin i dag.

John Bunyan lod sig senere i sit liv likke bedrage af hoffolkets smigerier, men afslog al deltagelse i politik.

I 1688 kom tolerancen med revolutionen, men da var Bunyan kaldt bort. Han er en straalende stjerne paa den engelske litteraturs himmel, men han havde aldrig andet formaal med at skrive end at kalde fattige syndere til anger og bod.

Nu hviler Bunyan midt i verdens travleste by. Det kunde maaske synes underligt, han der var landets barn. (Som saa ofte kom der rige frugter ud af forbindelsen mellem land og by). Men han talte og taler til hele verden.

Blandt de mange kendte englændere, der i vore dage sætter ham højt er Bernard Shaw. For dem, der ikke kender hans forfatterskab nogenlunde indgaaende, kan det maaske virke overraskende. Men St. Joans forfatter er i sin grund selv puritaner:

«Han er større end Shakespeare», skriver Shaw, «alt det man savner hos Shakespeare, kan man finde hos Bunyan, for hvem det sande heroiske kom ganske selvfølgeligt og naturligt. Verden var for ham et langt frygteligere sted end den var for Shakespeare. Men han saa gennem den en sti ved hvis ende en mand kunde se ikke blot frem til den himmelske by, men tilbage paa sit liv og sige: Om end jeg kom herhen under store vanskeligheder, saa fortryder jeg dog ikke al den møje jeg har haft, for at komme herhen, hvor jeg er. Mit sværd giver jeg til den, som skal følge mig paa min pilgrimsvandring, og mit mod og min evne til den, som kan faa det». Hjertet dirrer som en klokke ved en ytring som denne; at gaa fra den til: «Ud, ud, korte lys» og «Resten er tavshed» og «Vi er af samme stof som drømmene, vort korte liv omsluttes af et blund» er at vende sig fra liv, styrke, beslutsomhed, morgenluft og evig ungdom til et drukkent mareridts rædsler».

KANSLER-IDEALISTER

I OKTOBER FOR 10 ÅR SIDEN

Av cand. jur. Sigurd Fougner.

Prinz Max von Baden: Erinnerungen und Dokumente. Deutsche Verlags-Anstalt 1927.

Det er ingen misundelsesverdig lodd å være den som står på broen idet grunnstøtningen skjer. Den offentlige mening spør efter resultater, og bedømmer såvel evne som vilje efter de ytre hendelsers forløp uten å ta synderlig hensyn til styrken i de krefter som driver utviklingen frem. Efter ethvert sammenbrudd søker den skuffede mengde sine syndebukker, som ansvaret for det som er hendt kan lesses over på.

Prins Max av Baden, det keiserlige Tysklands siste rikskansler, blev kalt til å likvidere den allerede tapte krig, til å føre sitt land gjennem de siste brenninger mot den på forhånd uundgåelige katastrofe. Med naturnødvendighet måtte da kritikken ramme ham, bare ved å gjøre det umulige kunde han ha avvendt den. Der har da heller ikke manglet på bebreidelser mot ham for å være den som har voldt keiserdømmets undergang, for som sydtysker å ha motarbeidet Hohenzollerne, for som liberal og demokrat å ha vist sig for svak overfor den frembrusende revolusjonsbølge. Det er ikke å undres over at han har følt trang til å redegjøre for sin befatning med de begivenheter som fullbyrdet sig under hans korte kanslertid (3. oktober til 9. november 1918) og til å underbygge sin fremstilling med en så omhyggelig dokumentasjon som 8 års arbeide med stoffet har gjort mulig. Resultatet er blitt et omfangsrikt verk (695 s.) som vel i nogen grad har beholdt den oprinnelige karakter av et forsvarsskrift for sin forfatter, men som samtidig, ved sin objektive fremstilling og sin saklige, kjølig nøkterne bedømmelse også av fiendtlige forhold og tilstande vil være sikret en høi plass innen krigsminnelitteraturen.

Prins Max, som ved krigens utbrudd var en mann på henimot 50 år, var tronfølger i sitt hjemland Baden. Siden 1907 var han tillike president i det badensiske førstekammer, og det var fra denne stilling han i 1918 blev kalt til tysk rikskansler. Han hadde henvendt opmerksomheten på sig ved flere taler, båret av høi idealitet, og hans vennskapelige forhold til Johannes Müller, den også hos oss velkjente religiøse forfatter, hadde bidratt til å gjøre ham kjent. Han var ansett for å ha et demokratisk sinnelag, og var kommet vel ut av det med venstrepartiene, samtidig som hans herkomst og familieforbindelser gjorde ham velanskreven i monarkiske kretser.

Da krigen brøt ut, var prins Max ved hæren i sin egenskap av officer. (Han er ved siden derav utdannet som jurist.) Helbredshensyn tvang ham høsten 1914 til å reise hjem, han meldte sig til tjeneste for det badensiske Røde Kors, og fikk som opgave å ta sig av forsorgen for krigsfangene. Hans slektskapsforbindelser, særlig ved det russiske, men også ved det svenske hoff, gjorde det mulig for ham å få utrettet overordentlig meget i retning av å opnå lettelser for tyske krigsfanger og utveksling av hårdt sårede. Dette arbeide kom til å legge beslag på ham gjennem lengere tid, men hindret ham selvsagt ikke i å være en interessert og opmerksom tilskuer til alt som tildrog sig i og utenfor Tyskland. Det er som den våkne og velorienterte iakttager han i bokens første og annen del fremstiller begivenhetene fra krigsutbruddet til oktober 1918. Ikke minst gjør han rede for diskusjonen omkring de store begivenheter og forut for de skjebnesvangre avgjørelser. Foran beslutningen om den uinnskrenkede ubåtkrig manglet det således ikke på advarende røster som fremhevet den uundgåelige konsekvens at Amerika vilde bli trukket inn i rekken av Tysklands fiender. Marinens håb om å slå England ut før den nye høst kom på markedet, blev imidlertid det avgjørende, og fra februar 1917 var den uinnskrenkede undervannskrig en kjensgjerning og dermed Amerikas krigserklæring et spørsmål om uker eller måneder. Om enn prinsen erkjenner at dette, således som forholdene utviklet sig, viste sig å være dårlig politikk, vil han dog ikke uttale nogen fordømmelse av ubåtkrigen av moralske eller folkerettslige grunner. Drap av nonkombattanter har allikevel voldt ham «Gewissensnot».

Hovedansvaret for at krigen blev en verdenskrig vil forfatteren såvidt skjønnes legge på England. Lord Grey, hevdes det,

kunde ha hindret verdenskrigen, dersom han hadde truet Russland med nøitralitet, Tyskland med å opgi nøitraliteten. Greys fredsvilje dras ikke i tvil, men bak ham stod de «permanent officials» (formentlig i det britiske foreign office) «die wussten was sie wollten». Tysklands skyld ligger deri at det ved sin flåtepolitikk hadde foruroliget England og derved drevet dette land inn i ententen. Det var dog uten grunn England hadde følt sig urolig over den tyske flåtepolitikk, for bak denne stod keiserens «prøvede fredsvilje», likesom «keiseren egentlig ikke så annet i denne flåte enn en herlig demonstrasjon av tysk makt, og hadde sin glede i dette vidunderlige instrument, ganske uavhengig av hvorledes det skulde anvendes.»

Efter en sådan naiv tirade gjør det godt å finne følgende uttalelse i spørsmålet om Belgien: «Vi har gjort en urett og må gjøre den god igjen. Alle forsøk på å velte byrden av ved senere dokumentfunn har alltid forekommet mig meningsløse og ikke helt verdige.»

Under og efter forhandlingene i Brest-Litovsk var de imperialistiske krefter sterke i Tyskland. Vitaliteten var våknet pány, maktfølelsen vilde ha uttrykk, og selvhevdelsen var ikke noget tilstrekkelig mål. Denne stemning steg til overmod i de første måneder av 1918. Den militære stilling var bedre enn nogensinne, fienden var nervøs og uenig. Den følelse av uimotståelighet som ledsaget troppene ved begynnelsen av den store offensiv i mars, lar sig ikke beskrive. Man drømte om verdensherredømmet. «Die Kundgebungen aus diesen Tagen kann man nicht ohne Grauen vor der Götter Neide lesen.»

Allerede i slutten av mars måned tapte imidlertid de militære ledere forvissningen om at de vilde formå å sette fienden i en tvangsstilling, og i midten av juli var det på det rene at den med dristighet og håp begynte offensiv, som var ment å bringe avgjørelsen, var tapt. August bragte sorte dager. «We are smashing through!» sa Lloyd George. I Berlin var «der Stimmungssturz» forferdelig. I slutten av måneden blev det klart at Østerrike måtte ha fred, og vilde søke den uten hensyn til Tyskland. Det gikk efterhvert op for folket at med offensiven var den siste chanse tapt, man forlangte systemskifte, det drev mot kanslerkrise, og valget falt på den badensiske tronfølger og førstekammerpresident.

Den militære stilling var nu, efterat den bulgarske front var brutt sammen, så fortvilet at endog Hindenburg

erklærte det nødvendig å avbryte kampen «for å spare det tyske folk og dets allierte for unyttige ofre». Et fredstilbud fra tysk side var uundgåelig. Prins Max satte sig i det lengste imot at tilbudet skulde avgis, og samtykket først i å overta rikskanslerembedet efter at det var på det rene at tilbudet vilde bli sendt også uten ham. Ved at det fikk hans underskrift mente man å opnå, for det første at der overfor det tyske folk blev oprettholdt et visst skinn av frivillighet, for det annet at tilbudet vilde få en gunstigere mottagelse blandt fredsvenner i de fiendtlige land, som kjente prins Max fra hans taler og hans arbeide for krigsfangene.

Allerede samme dag prins Max tiltrådte, 3. oktober, tilbyr Tyskland fred på grunnlag av Wilsons 14 punkter, og fra nu av utvikler begivenhetene sig med dramatisk hurtighet. Fortvilelsen ved fronten og elendigheten i byene steg for hver dag. Den gjensidige tillit forsvant. «Den offentlige pessimisme gjorde rivende fremskridt». Ludendorff blev tross keiserens motstand avskjediget. Den uinnskrenkede ubåtkrig blev opgitt. Forfatningen blev endret for å gi Wilson garantier for at den tyske regjering representerte det tyske folk og ikke bare de makthavere «som hittil har ført krigen». De endringer som blev vedtatt, tilfredsstillet imidlertid ikke. Det blev snart klart at de allierte krevet keiserens abdikasjon. Men en sådan tanke kunde ikke engang drøftes med Wilhelm II. «Ein Nachfolger Friedrichs des Grossen danket nicht ab!» Efterhvert gikk det op for folket at keiserens forbliven var en hindring for en antagelig fred. Til kravet utenfra om abdikasjon sluttet sig et indre krav som var langt voldsommere og farligere. Prins Max stillet sig da på det standpunkt at keiseren burde gå for at monarkiet kunde reddes. Samtidig vilde man opnå at socialdemokratene forblev i regjeringen, hvad kansleren anså for uomgjengelig nødvendig. Keiseren avslo imidlertid å innlate sig på nogetsomhelst forslag i den retning.

Da løsnet den 3. november den revolusjonære lavine. Med uimotståelig kraft skyllet den i de følgende seks dager over Tyskland, fra Kiel til München, fra Köln til Berlin. Matrosene gikk fra skibene, arbeiderne fra fabrikkene, ja endog garnisonen i Berlin forlot sine kaserner. Keiseren opholdt sig i Belgien ved det store hovedkvarter, og det var vanskelig for riksregjeringen å opnå forbindelse med ham. Samtidig blev hans

avgang for hver dag mere nødvendig dersom en blodig borgerkrig skulde undgåes og det minste håp bevares om å redde monarkiet. Endelig, den 9. november kl. 11 fm., får prins Max telefonmeddelelse om at keiseren har besluttet sig til å abdisere. Man var nu i ferd med å formulere erklæringen. At abdikasjonen, som det senere viste sig, bare var ment å gjelde som keiser av Tyskland og ikke som konge av Prøissen var ikke med et ord nevnt. Og at rikskansleren ikke selv tenkte sig muligheten av en så sinnssvak plan, der til og med efter tysk forfatningsrett vilde ha vært en umulighet, kan visselig ikke bebreides ham. Forgjeves avventet kansleren den lovede formulering. Da den ikke kom, og da det hvert øieblikk kunde ventes at mengden erklærte keiseren for avsatt, holdt han det til slutt for sin plikt å offentliggjøre den meddelelse han hadde fått, og lot gå ut den kunngjørelse at keiseren og kronprinsen begge hadde frasagt sig tronen. Det sier sig selv at dette skridt vakte den voldsomste bestyrtelse i hovedkvarteret, og at det har skaffet kansleren en mere forbitret kritikk enn nogen annen av hans regjeringshandlinger.

Bare en ting stod nu igjen for prins Max, å tre tilbake fra sin stilling og overlate embedet til Ebert, den eneste mulige rikskansler, den eneste som kunde hindre at revolusjonen løp ut i anarki.

Det er ennu for tidlig å slutte hvad der vil bli historiens endelige dom om prins Max. Så meget må dog kunne slåes fast, at han ærlig og redelig, med alle de midler som stod til rådighet, søkte å klare den uløselige opgave han var stillet overfor, å opnå akseptable vilkår for våbenstilstanden og samtidig redde monarkiet. Kunnskapsrik og klok, varmhjertet og fast møtte han frem til sitt hverv med store forutsetninger. Det lå i forholdenes natur at han ikke kunde gjennemføre det.

SJUR BYGD

EN VESTLANDSDIKTER

AV ANNA CASPARI AGERHOLT.

Den sprog- og kulturstrid, som vårt folk har holdt gående i forskjellige former helt siden Wergelands dager, er vel nu hvassere enn nogensinne. I en slik strid blir de positivt troende, de ivrigst kjempende lett blinde. Det gjelder også de litterære kritikeres vurdering og allermest publikums holdning overfor forfatterne. Det er lett å finne riksmålsfolk som ikke vil lese en landsmålsbok; mens på den annen side landsmålets tilhengere så sørgelig ofte underkjenner riksmålsforfattere og overvurderer sine egne. Heldigvis er vi dog kommet så langt at diktere som Duun og Aukrust anerkjennes også utenfor landsmålskretser. Men ennu er der sikkert en og annen landsmålsdikter, som ikke har fått det navn han fortjener. Blandt disse hører *Sjur Bygd* fra Vossestranden.

Sjur Bygds produksjon er ikke rik. Han har bare skrevet 4 bøker på 15 år, og disse er, hans hovedverk Valplassen undtatt, meget små. Men det er ekte og ærlig kunst, det han har skapt. Man får inntrykk av en mann som arbeider omhyggelig og målbevisst, en dikter, hos hvem slurv og all tilfeldighet er banlyst. Den kvantitativt ringe produksjon står kanskje også i sammenheng med hans stil. Han skildrer i glimt, tegner lynsnare situasjoner. Han sokner i stilistisk henseende til Jonas Lie-Kinck, mens han står Sigrid Undsets episke bredde fjernt. Mandig knapphet, koncentrasjon er hans stils egenart.

Et eksempel er nok til å gi inntrykk av hvor Bygd kan si meget i få ord.

Eiliv Vådalslia har nettop fått vite at konen har bedratt ham og at barnet ikke er hans. Han sitter og ser på hvor det er fremmed for ham, svarthåret og vilt.

«— — Å! det var som å vakna or ein stygg draum da han kjende knivskafte inni loven! Ve du laona kniven min? spurde han rusta i måle og stakk kniven burt i barneneven. Barne såg forundra upp, fyrst på kniven og so på faren: So sveittu so du æ, far, sa det um ei stund.

Ja, badn, da kosta te gje og stundo, svarde han med det same rusta, ukjennelege måle. Å endaone setu du å tykkje da æ kje da slag te fao laone kniven hans far din.» (Novellen Skirselden i Luftspeglingar). Med de få, korte ord får vi vite Eilivs sjelekamp.

En slik evne til bare å antyde skulde vidne om rike anlegg i novellens vanskelige kunst. Bygds første bok *Fjellfolk* (1915) er da også en samling noveller. Disse viser en merkelig kunstnerisk sikkerhet, men allikevel kan man ikke si at den 25 årige forfatter her har nådd det fremragende. 3 av de 4 fortellinger er tynne; enda begivenhetene er sterke nok, er det noget ordinært ved dem. Men i den 4de fortelling Striden for æra er der friske, raskt tegnede scener, som ga gode løfter for fremtiden.

Knut Horje tror at nu har Sjur Steinkrodne stjålet en sau fra ham igjen oppe på fjellet, og han står i vårkvelden og stirrer over mot Steinkrodne. Han ser «eit kvinnfolk i underklæda. Han saag daa so skilleg den pjustne nattrøya sigla gjenom myrkre — kvarv smaaingom av i fjosgangen, kom atto stod still nokre minuttar, sveiv att — — —.» Hun står og kikker op mot fjellet efter mannen og sønnen. Litt efter er han på vei til Steinkrodne. «Stal seg som ein tjuv fram aat ramglase og la det hemntyrste andlite sitt innpaa ruta. Der brann ljos burti den eine kraa-a, saag han. Eit halvklædt, pjuskut kvinnfolk laag paa kne der og skura eit saltetrog! — —». Men denne evne til å gi fortettet kunst kan undertiden hos Bygd bli en fare, idet det frister ham til for sterk forkortning. En sammenligning mellem Striden for æra og Kincks geniale 9 år eldre novelle Smalahenting (Livsaanderne 1906) gjør dette klart. Motivet i begge noveller er det samme: mannen som stjeler dyr oppe på fjellet svarte natten, som lurer hele bygden, og forfølges men alltid slipper unda; mens sønnen som han har med sig deroppe sprenges av det. — Hos Kinck går hele fortellingen i ett, en eneste vill høstnatt, og virker besettende

nettop ved dette fortettede jag. I Bygds langt kortere novelle er virkningen splittet ved en opdeling i minst 5 forskjellige småscener.

Også i Bygds næste arbeide, romanen *Holmgang* (1917) er forkortningen undertiden for sterk, skjer på bekostning av dybden. Hovedpersonen, Edvar Kambe er tegnet med for få streker, så vi ikke riktig får tak på ham. I to-tre mesterlige linjer gir Bygd oss et billede av foreldrenes samliv. «Dei siste liveaara var han (c: Gamle-Kambe) kje lik seg. Han skrukna ihop og vart mager, halvt folkeskjerr. — — — No fyrst saag dei ut til aa verta like han og kona; nett so hadde ho gjenge alle aara sidan ho vart landhandlar-kona; veik, framlutt og tiltetta. — — — Ja no fyrst hadde dei vorte ektelike, Kambefolke og. Det hadde visst vore smaat med det fyrr, sa dei.» Edvars forhold til foreldrene, et utmerket sujett, har Bygd latt ligge. En del klartsette situasjoner her kunde kastet lys inn i Edvars sinn og utdypet psykologien. Mer og mer synes Bygd å ha utviklet sin evne til å male, til å gi farver, til å la lys og mørke spille mot hinannen.

«Kjellardøra stod ope» heter det i Mannen og natta. (Luftspeglingar 1925). «Ei gul ljosstrima og tung ølgjem valt ut i haustnatta paa tune. Ein kar kom fram i døra — stod der og svaga litt før han endelig vann kasta anker i beiteskia og stod stødt. Trefire andlit skimtast attum han; alle andlit var myrktraude og like, flaut so mjukt inn i den gulraude ljosken umkring dei.» — — —. «Ei lykt kom fram i kjellardøra, svinga uroleg att og fram; ein lunefull ljoske strauk yver han og mannen og litt taa kvart paa tune: paa ei skita kjerre, paa ei stor høydyngja og ein blakk hest som stod og tøgde seg, strævde so synderleg uten aa naa i eit einaste straa av høye. So var lykta burte og myrkre sveipte seg tett som før um alt.» Allermest må man beundre de lyslevende interiører, «glytt innum døra» i Valplassen. Både øie og øre fornemmer fjellgårdens liv. «Attum dei var ei lang, laag husrekkja; ho rende kje i høgda, ho kraup heller langs marka — minte noko um eit villt dyr som smyg yver ei glenna i skogen. Eit steineldhus sat paa huk inni bakken og blanda skuggen sin med dei andre skuggane paa tune. Ei røyksula steig yver take — skreiv blaa maningsruner upp i maaneskine og gjekk

trøytt. Ei sauebjølla kakka og ei kyr svarde med smaamyling.» Jeg minnes knapt å ha lest en bok som i den grad gir menneskenes liv i ensomheten. Vi hører vidden suse, ser skogen stå tett inn på bøen, merker hvor menneske og natur ånder og lever sammen.

II.

Det er påfallende hvor motiver og skikkelser fra H. E. Kincks diktning dukker op ved lesningen av Bygd, tvinger en til sammenligninger, som kan være farlige for den yngre, fyller en med beundring, når det ikke så sjelden hender at han kan tåle å settes ved siden. Man har innen målleiren, iallfall hvad stil og sprog angår, endog villet sette ham over Kinck. Egentlig gjør man både Bygd og målsaken en bjørnetjeneste ved en slik vurdering. Man må unektelig ha en splint av trollspeilet i øiet, når man overser at Bygd mangler Kincks myldrende rikdom, hans universelle ånd og hans veldige produktivitet. Det er som ved lignende tilfelle vanskelig å avgjøre om der foreligger direkte påvirkning. Sikkert er det iallfall at det Bygd har skrevet tyder på originalitet og ekte dikterbegavelse; og at han på viktige punkter hevder et fra Kinck vesensforskjellig syn.

Når der allikevel er så merkelig overensstemmelse, skyldes det vel snarere at de begge behandler det samme bortgjemte og gammeldagse vestlandske bondemiljø.

Det slår en ved lesningen av Holmgang hvor Bygds syn på bonden er ubarmhjertig, usentimentalt. Man har klaget over Kincks kulde, når han skildrer vestlandsalmuen, at det var stygge skikkelser de fleste av dem han skapte. Det kan ikke nektes at Bygd for en stor del har trukket frem de samme trekk. Man tør vel da si at han som er bondefødt, bekrefter riktigheten av Kincks syn. Kinck skildrer ikke bonden slik han utfolder sig i sitt eget miljø, men i hans spenning og kamp overfor «storfolket». Bygd ser bonden innenfra, sjelden i relasjon til «storfolket». En skikkelse så allsidig belyst og allikevel så miljøbunnet som Brygt Svartjorde i Valplassen, har Kinck aldri skapt. Ti Driftekaren er ikke bonde i almindelig forstand. Og Kinck reagerer sterkere, intensere overfor det almueaktige, det småfattige i sinn og tanker, såres dypere av

det. Bygd legger heller ikke fingrene imellem, men der er i tonen mindre indignasjon over småligdommen og kjeltringstrekene. Til gjengjeld er der mere forståelse, mer medlidenhet med fattigdommen og forkommenheten. I Holmgang får vi se en hel del av disse «smaa jamne kvardagsfolk». En av dem, — det er vel å merke ingen husmannskjerring, men en gårdbrukerkone — stod en dag overfor Edvar Kambe i landhandelen «i ein lasut stakk, blakk av elde, og i ei raudrutut falma tunntrøya; var graa i andlite av frost. Hadde truleg valt denne tida paa døgre for aa sleppa undan folkeaugo med klædrakta si! Ho var modlaus, saag han, hadde truleg ikkje peng — — — — Ho stod som fyrr og klypte nervøst med augneloka, tok seg for bryste og hosta holt, turt. Daa, i hosterida møtte han augo hennar, graafatige og vatsne. Ein tanke slog ned i han braatt som eit hugskot. Var kje ho der framme som ei ikjøting av heile denne fatige bygda?»

Sjur Bygd vet på en prikk, hvordan bygdefolk optrær, og han kan skildre dem med megen lune. Holmgang har en slik liten perle. Kambe vilde holde et møte med bygdefolket. Men de vilde da slett ikke møte op, svor de høit og dyrt. Da dagen kom, møter de allikevel op allesammen. Nysgjerrigheten driver dem. Da de står utenfor, byr Kambe dem komme inn: «Dei fekk sjao te gao inn! Nei —, dei hadde kje nett tenkt pao da heldo! — Vaa no nedette kosser! Ja men dei konde vel likso godt gao innfy døræ so dei stoe her! Hadde som sagt ikkje tenkt pao da, men — — — svarde det; dei saag svært saa ettertenksame ut. Berre kom! Kambe stod i døra, vitta og gjorde seg freistande. Han laut vitta mange gonger. Sistpaa var det endeleg ein som ynkast yver han: Naor da va so om-aa-gjera fy'an so, sa han, løyste seg ut or dotten og kom. Det vart fleire som tykte det same, etter kvart alle: Naor da va so om-aa-gjera so —.»

Sjur Bygd skildrer udmerket hvordan «hittfolke» optrær og virker, hvordan massen hater det store, sterke og særpregede, og hvordan feighet og lumpenhet øker ved fellesoptreden. Ingen får lov til å skille sig ut, være individ. Han har skrevet en novelle over dette sujett, full av lune og rik på menneskekunnskap. (Dei Samansvorne i Luftspeglingar.) Også trangen til å lese hverandres indre, til sjelelig å ete hin-

annen op, er der, og den tilsvarende lurende forsiktighet for ikke å prisgi sig. Nysgjerrighet synes ifølge Bygd å være et almuetrekk, er også en lett forklarlig egenskap i folketomme bygder, hvor der er få begivenheter, og hvor tanker og sinn får lite næring av bøker og annen lesning. Bønderne lister sig frem til husene på filtsko, legger sig inne på dørene og lytter. (Sml. Kincks bondeskildringer.) I kapitlet Den framande i Valplassen gir Bygd oss en intens følelse av den uendelige vinterstillhet, det begivenhetsløse, de lange dager og kvelder, tomheten som tærer sinnet. En eldgammel mann kommer som legdekall til Svartjorde. Enda han er ille ansett, blir han mottatt med kolossal spenning og glede. Der skjer da endelig noget, som bryter ensformigheten. Kinck har skildret den sammen glupende lyst til noget nytt i to kjente noveller: Den nye kapellanen og Skaarefolket.

Alt i «Striden for æra» tegnet Bygd med lune og fin psykologisk viden, men ikke uten ondskap, en vestlandstype, Sjur Steinkrodne, sauetyven. Han er ålesleip, hykkelsk og umulig å gripe; midt i løgn og bedrag setter han op den mest barnetroskyldige mine, og er derfor uovervinnelig. I de to følgende bøker kommer typene igjen, variert på forskjellig vis. Fortrinlig sett er Tor Botn i Holmgang, utglidende, underfundig, full av krokveier, en gåte for bygden. Folk syntes han var «loden og trollsk, som ei myrkeskodd paa fjelle, ein vart ættvill og ør i nærleiken hans».

Men Bygd har funnet frem til kjernen i mannen, en intens og varig, i vare øine forsonende kjærlighet, som forblir ubesvart, og derfor slår om i ondskap og hevnlyst. Denne Tor Botn stjeler i banken uten å blunke «Gud i himmelen kunde vel kje rekna det for so stor ei synd aa hjelpe seg som ein kunde, naar han hadde gjeve ein augo aa sjaa med. Han for sin part hadde daa kjerring og ungar heime».

På lignende måte resonnerer Heialandsmannen, da han en dag riktig hadde boltret sig i kjeltringstreker og opnådd fordeler ved det. «Aa jau, sola hadde gjenge til kvila etter rangare dagar enn denne, so pass hadde han daa livt og lært av live, han og».

I Holmgang har Bygd hopet op en uhyggelig mengde ondsinnet sladder, forræderi, grusomhet og bedrag. Særlig ser man

en forunderlig respektløshet overfor eiendomsretten. Selv Bygd Svartjorde i Valplassen finner det ikke nedverdigende å stjele, og han er sandelig ingen småskåren mann. «Dei lota gjera det so ska gjerast her og — fy te leva», sier han. Kincks Hardangerbønder har den samme likegyldighet for mitt og ditt; iallfall vil de ha rett til å «stela utabygds».

Nu må man med dette for øie ikke glemme at Bygd har lagt begge sine romaner et godt stykke tilbake i tiden.

III.

Der er 4 år mellem Holmgang og *Valplassen* (1921), det verk som man iallfall inntil videre må regne for Bygds hovedverk. I Holmgang er striden utvortes; holmgangen gjelder næsten utelukkende Kambe og bygden, og ender med Kambes seir. Valplassen er ikke bare bygden, hvor Brygt og «dei hine» kjemper, men først og fremst Brygts rike og mangslungne sinn. Det betegner en vekst i dybde, i intimitet i Bygds kunst at striden er flyttet inn i en menneskesjel. Sjur Bygd belyser Brygt fra alle sider og avlurer ham hans innerste hemmeligheter. Han er motsatt den veke og uinteressante Kambe en sterk og særpreget karakter. I hans sinn brytes gammelt og nytt i en uløselig konflikt, og utgangen blir tragisk.

Samtidig er Valplassen en bok som gir fornemmelse av sammenheng med urgammel tid, en bok, hvor man ser avdekket egenskaper, som en hård livskamp og stillheten på en ensom fjellgård frembringer.

Svartjorde er en gammel gård, den eldste i bygden, sa man. Og folket der skulde stamme fra illgjerningsmenn, som flyktet for blodhevn. Vondt var det å livberge sig deroppe innunder vidden; Svartjordekarane blev derfor snart en sterk og levedyktig slekt og vokste de andre over hodet. «Dei bar nok kje samvite paa seg til kvardags, Svartjordekarane! Nei dei levde nok langt burte fraa Gud og — Satan. Likevel var dei sterke i trua. Dei trudde brennande paa noko stort romhendt, noko som ikkje visste um vondt og godt, men som stødt vakte og var med dei — og berre med dei.» «Ingjenting æ synd so enn greie bera,» sa en av dem. Derfor stjal de fugl

av de andres snarer, og levet i krig med hele bygden. Følte de sig ensom nogen gang, så stillet de sig i natten ute ved husveggen og så ut over tunet. Da føler de sammenhengen med «gamlekarane». «Um kvedlo naor eg staar ute æ da so eg høyre kor da anda rundt om meg adle stane her pao Svartjor'e» sier Brygt. «Det var berre levande folk som var faarlega — — — alt anna var berre som røykdottar, ein rende igjenom. Det gjorde det berre litt tryggare aa leva stundom, heldt ein med lag soleis, naar ein kjende ein var aalina.» Der er mystikk i dette; der er hemmelighetsfulle bånd med fortiden, en slags forfedrekultus, som også Duun har skildret, men som embedsmannssønner som Bjørnson og Kinck neppe er kommet i berøring med.

På Svartjorde gjaldt den uskrevne lov at sønnene måtte gå over 7 fjell for å søke sig gifte, de måtte ikke blande sig med bygden. «So hadde det vore.» Men så kommer Brygt og bryter ned skikken og tar en av bygdens jenter, Marjo. Hun vil lære ham av med å stjele, vil trekke ham over til sig og til bygden, vil bryte ned det gamle livssyn. Den første glade tid tror de begge at det skal gå «og so kom dei dit dei hadde tenkt seg, so kom dei ein dag flyttande inn i tankane paa folk dernede, vart verande der som ein av dei andre». Marjo er mild og grepet av kristendommen; hun forstår ikke hans villmannsliv på vidden, eller at han står ute på tunet om kvelden for å la fortiden suse om sig. Han må gå *sin* vei, stridens, ensomhetens vei, i pakt med ætten, de gamle på gården. Han kan holde ut kampen med bygden, så lenge han står utenfor den. Men da den flytter op til ham, er det umulig. Det blir en uløselig strid mellem «styggedom og eit gudsord», og ingen lykke for de to på Svartjorde. Hun taper — og dør. Han har slått henne, har kanskje pint henne til døde; men selv har han fått et blødende sår, og er merket av mildhetens ånd, av bibelens ord. Så gjaldt det å få datteren til å bli av det ekte Svartjordeslaget, men hun ligner moren, og dennes fortellinger om Gud, om mildhet og godhet har fylt hennes sinn: «Ja, ja berre han kunde faa'ne Rannvei til aa forstaa dette ein gong so — — — at han vild'ne vel. At han berre vilde snu andlite hennar heimetter att. For han visste det, han visste det so vel, at den andre vegen han bar aldri fram for dei paa

Svartjorde korso.» En stund fatter han håp. En kvinne, Herbor, er kommet til gården for å stelle der og har med sønnen Hans Bernt Kambe. Mellem ham og Rannvei er der opstått et godt og trygt vennskap, som snart kan gå over til noget mere. — Man skal merke sig, hvor Bygd er mester i barneskildringene; han viser fint og nennsomt hvordan kjærlighet vokser bevisst og ubevisst, snart jevnt, snart i plutselige sprang. Hans Bernt er av det ekte gamle slaget, sterk og med tro på sig selv. En kveld efter et basketak med de der nede står Brygt og ser på hans ansikt: «Sjølv i sømnen eigde det vilje og blind tru. Yver sju fjell var han komen! Soleis kunde dei vore alle paa Svartjorde, dersom ikkje han — —.»

Han får ikke datteren med sig, han har ikke étt menneske, som forstår ham. Hvor gir ikke Bygd oss en fornemmelse av ensomheten hos denne mann, der han skildrer hans vandring ned til bygden for å bli av med rypene. Han hujer vilt i vinternatten når han går gjennem gårdene, han vil skremme hitfolket og trosse dem, men han vil også fylle tomheten, høre noe i den evige, hvite stilhet. (Sml. Kinck: Felen i ville skogen).

Den eneste dernede som møter ham med vennlighet er «Gamleposten», en original, som hele bygden skyr, fordi han monomant forteller den samme historie. Men Bygd hører gang på gang det samme med begjerlighet, for dog å lytte til en annen stemme, for dog å være i kontakt med nogen.

Kampstillingen herder, men den sliter og tærer også. Og striden med bygden fyller ham med menneskeforakt; han ser feigheten og lumpenheten hos de mange, misundelsens hat til det store og sterke, til det som er over mengden. Hos Brygt selv er der et drag av høisinn, som han har tatt i arv efter faren. Det viser sig dengang han redder den unge piken, Marjo, fra å drukne, hun som siden flyttet hjem til ham. Mest av alt kommer det til syne ved det uforglemmelige møte med Heialandsmannen (kapitlet Stormen, det centrale i boken). Han er ene med ham paa vidden. Den annen har også villet være tidlig ute for å ta fugl av snarene. Nu har Brygt has på ham. Han tar et tak om strupen, er nær ved å kvele ham, men slipper; han kan ikke drepe vergeløs mann. Og da han ser Andres Heialand seile lykksalig hjem, sukker han: «Var det kje meir

dette daa? Var det kje meir. Herre Gud kor det var smaatt og skite alt ihop.»

Samme kveld drar han ned til Heialand, vil slå ham ned, lytter ved døren. Han står i gangen, og Heialandsmannen går like forbi ham; han ser ansiktet. Han var «so rørande barnetrygg her i eige hus. Ja, han var eit barn som englane stod vakt um.» Og Brygt går stille hjem.

Det geniale ved boken er de mesterlige skildringer av Brygts evige pine, jaget, sinnets uro, som er så sammensatt i sin oprinnelse og så eiendommelig i sine utslag. I dette mylder av sjelerørelser griper Sjur Bygd aldri feil, viser han en rik dikterfantasis evne til innlevelse. Kviden gir sig utslag i vilt jag; han må gå den av sig på fjellvidden, i fryktelige marsjer i storm og snekave, i livsfare. Bare en utløsning av de veldige legemlige krefter kan gi en slags hvile. Han gjør kjempetak, løfter digre stener, jager en vergeløs sau til døde med blodsmak i munnen, gjør forsøk på å brenne sine fiender inne. Hans fortvilelse får en religiøs karakter; blir en higen efter en fast, trygg tro. I sin høieste vånde er det som han taler til Gud. Da han hadde spart Heialandsmannens liv og dermed hadde vist bygden sin svakhet, stod han og så op mot himmelen og «fraa djupe av sjæla hans kom som eit rop: Koffy, koffy detta nett no, du Gud?» Undertiden er troen en virkelig trøst for ham. «Ho var som ei blaa dulmekaapa um han. Det var saa trygt eileis. Han kjende seg kje lenger saa ubergeleg aalina imot alt.» Men sterkere er som regel stridsmotet det tradisjonsbundne, røsten fra fedrene, og sterkest trangen til å forene begge livssyn. «Herbor, ha du faanne Gud?» spør han efter en av sine hviledøse jakter i fjellet. «Men eg ha kje faann' 'an. Eg fennu dei aldre? Fy dei æ to, Herbor, og naor eg gaor ette ein aa so ska snu meg, so æ hin so langt burte. — Eg vilde so gjedna nao dei baoe. .» Han kan ikke forene fedrenes tro og livsinnhold med kristendommen, og heler ikke fjellgården med bygden; han når aldri frem. Det er meningen med hans feberville, dunkle ord. «Du strei ette da umoelæ der og. Pao di vis. Du va kje vitigare du heldu,» sier han en annen gang om legdekallen, som gikk i tjernet. Konflikten er uløselig; derfor må han gå til grunne. Det er intet

utvortes som feller ham, bygden har og får igrunnen aldri makt over ham.

Brygt er beslektet med nogen av Kincks yndlingsskikkelser, menn som Per Otrvaag i Vaarnætter (1901) og Salve i Emigranter (1904). Det er individer, som ikke går den gyldne middelvei, folk, som er «grenseløse i sin tragten, og det er jo alene de som egentlig lever, fordi der staar sollys fra oven paa dem.» De er uvørne i sin livsferd. Deres eneste higen er «at finde livskimen og sætte den til.» Slike folk får en sørgelig trang plass i bygden, de er i følge natur og vesen de jevne borgeres «de middelsklokes» fiende, en fare for samfundet ved sin blotte eksistens, en gjenstand for irritasjon. Deres skjebne blir da gjerne flukt fra hjemmet, emigrasjon — eller tilintetgjørelse. Gjennem sin resonnør dr. Røst gir Kinck en forklaring på striden. Det er «4—500 aars daadløshed!» — «Paa den ene side — enkeltmenneskets steile overbevisning og vilje! paa den anden side bygdens eller folkets selvdyrkelse, den stagnerende stamme — forgudelse, muggen magtsyge som kræver nakkerne bøiet! — — — Det er noget uløselig i dette sammenstød, som *maa* ende med død, fordi racen og folket har sovet, og det og enkeltmennesket har ikke holdt følge.» — Individet er sterkt, herlig; men «racen», folket er forsumpet i maktsyke og selvdyrkelse. Det er tragedien (Emigranter). Men der er en vesensforskjell mellem Bygd og Kinck Hos Bygd kommer som nevnt kristendommen til, og skaper uro og kamp; den brytning er jo egentlig bokens centrale. En slik strid mellem kristendom og hedenskap interesserer ikke Kinck. Efter hans opfatning er kristendommen egentlig ikke nådd dypest inn; den er oftest bare ydre ferniss, arter sig mest som lummer pietisme eller kold beregning. På det punkt har sikkert Bygd sett riktigere og dypere.

IV.

Brygt Svartjorde var hevet op i et annet plan enn de bønder Sjur Bygd før hadde fremstillet. Der er tragisk storhet hos ham, han er intet hverdagsmenneske, som de 200 sjele i Dimdalen (i Holmgang). «Der staar sollys fra oven» på ham.

I sitt siste arbeide «*Luftspeglingar*» 1925 er det som om Bygd ser forsonligere på sine bønder, han finner frem trekk hos dem, som er av edlere art, trekk, som vidner om ånd og etisk styrke. Efter Valplassen virket kanskje denne novellesamling som en skuffelse. En av fortellingen «Sist i Bjønnstida» er en ubetydelig spøk; de 4 andre har heller ikke Valplassens kraft og rikdom, men gir dog fine og eiendommelige sjeleskildringer.

I Skirselden er stemningen douce, farvene avdempet, slik det passer for emnet. Der er en mild sommernattstone, stillferdig vemod over fortellingen, likesom mild resignasjon er hovedtrekket hos den mann som skildres. Eiliv Vådalslia er en fin, trofast natur, hos hvem det indre lys seirer over en tung skjebne. «Samma kor da gaor, Eiliv; samma kor da gaor: ta da pao deg aa bær da —» hadde moren sagt til ham. Selv det verste, det at konen bedrager ham, kan han bære ved hjelp av den indre religiøse kraft, som stråler ut av hans ansikt og gir det dets overjordiske smil. Men mannen som hadde tatt konen fra ham, kommer igjen. Eiliv får en fryktelig kamp, kniven lekte i hans hånd for å drepe barnet, som han nu vet ikke er hans; han fantaserer om å drepe de to andre. De gode makter er sterkere; men han er så redd for at det onde skal bryte løs i ham at han melder sig selv til lensmannen. Han drar et lettelsens sukk, da det bærer til fengslet. «So slapp eg gjera da kosser,» mumler han. Den novelle gir de opbyggende krefter hos vestlandsbonden, og er i sin ånd Kinck diametralt motsatt. Her er kristendom ikke åndsmørke eller «sensualisme», men en foredlende, åndiggjørende kraft. Så dypt kan den senke sig i et sinn.

Fortellingen Mannen og Natta vidner også om at Bygds syn på bonden er blitt lysere, mildere, mindre spottende. En nøktern, vel avbalansert mann er mot sin vilje trukket inn et sted, hvor de taler om allslags skrømt; da han går hjem belgmørke høstnatten blir han vettskremt, løper i vanvittig angst og sprenges. I ørsken, før han dør sier han til sine barn: De æ smaoe endaone, bodn! Aa være æ stor: her æ mykje so de ikkje forstao; men syt' ikkje: de vilja forstao litt ette kvart. Men frygt' held' ikkje: her ve alti vetta nok atter, ho vå kje stor utan, væræ. Berre ein ting sku de frykta vetlebodn: gjere aldre narr tao da so de ikkje forstao, fy kan henda Gud bur i da kosser. Ja, han har mangslags hus, de, baade slott aa hytte da ser eg

no.» Denne dype, rene stemme har Bygds fjellbonde. Han ligger i sin dødsstund og tumler med livets vanskeligste problemer. Man skal ikke mane frem det ukjente, for det vinner så lett makt over oss.

Sammenligner man livsinnholdet i disse noveller med det i Valplassen, kan man øine den store spennvidde Bygds diktning har tross det snevre miljø. Han er ennu ikke 40 år, og man venter spent på hvordan denne kresne og langsomt arbeidende kunstner vil utvikle sig. Ti av Valplassens dikter har man grunn til å vente det fremragende.

PSYKOANALYSE

(Betraktninger av en læg).

AV ALF VETLESEN.

Til tidens andelige fysiognomi er føiet et nytt trekk. Det heter: *psykoanalyse.*

Denne videnskap hvis mål det er drive sjeleanalyse, hovedsagelig langs erotiske linjer, å dra frem for dagens lys alle de erotiske objekter der er sunket ned i de subliminale regioner, hvor de så å si er blitt innkapslet og er blitt årsaken til åndelige svulster, turde treffende kunne betegnes som et slags *erotisk sjelefiske.*

«Irrwege der Liebe». «Erlösung aus seelischen Nöten» var de slagord hvormed en av dens apostler nylig presenterte den i Oslo. Er ikke disse betegnelser noget for storslagne og noble? Dreier det sig ved den psykoanalytiske form for «kjærlighet» om den kjærlighet der skaper *sjele*kampe og *sjelelige* konflikter? Neppe, efter all literatur og alle eksempler å dømme. Det dreier sig dessmere om temmelig lavtliggende erotiske villfarelser, der fører til ubehageligheter i form av neuroser og tvangstanker. Å anvende ordet «kjærlighet» i denne forbindelse må ansees som misbruk. Ordet kjærlighet innebærer en idealisering, en sublimasjon av det erotiske, det erotiske forbundet med det åndelige. Ingen av de psykoanalytiske eksempler viser nogen åndelige trekk. Det er den pure seksualitet på villspor. Man burde derfor kaste vekk titlene, de lokkende, de publikumsdragende, og holde sig til realitetene. En «videnskap» bør være nøktern. Den bør ikke drapere sig i lokkende kledebonn og anvende farvete omslag. Dette var det yttre. Vender man sig til det indre, kan det spørsmål med rette reises om de epokegjørende opdagelser av det erotiskes fundamentale betydning for psyken, spesielt dets betydning som forstyrrende faktor, er av ny datum. Mange har erkjent dette før Sigmund Freud, og spesielt hvad forbindelsen av det erotiske med angstfølelsen angår, «libidos forvandling i angst»,

vil man hos Nietzsche (som påpekt av prof. Schjelderup) og likeledes hos Søren Kierkegaard finne denne sammenheng meget klart formulert. Kierkegaard har i sin avhandling «Om begrepet angest» et avsnitt om angsten og det erotiske, der tydelig viser at han har hatt en klar erkjennelse på dette punkt.

I det hele tatt kan vel fenomenet: det seksuelles forbindelse med angsten sies å være like gammelt som kristendommen, idet det var denne som skapte konflikten på dette område ved kravet om at det «syndige begjær» skulde dødes. For middelalderens kristendom stod erotikken som det middel, hvormed djevelen spesielt arbeidet for at få menneskeheten i sine klør. Av beretningene om middelalderens eremitters og hellige menns fortvilede kampe med denne spesielle djevel, erkjenner man klart at forbindelsen av libido med begrepet angst ikke er av ny dato.

Det nye ved Freuds lære består vel snarere i at han har tatt spørsmålet op i hele dets bredde og har gått til bunns i det — — og har overdrevet resultatene to a degree.

Denne seksualteoretiker ser på verden gjennem erotiske briller. Det er meget treffende hvad den svenske psykiater *Bror Gadelius* sier i sitt verk «Det mänskliga själslivet»: at psykoanalysen har tatt sin farve av det miljø hvori den er opstått: verdensbyens erotisk mettede, seksualsvangre atmosfære. (Det kan ha sin interesse å påpeke at Wien allerede før har frembragt en berømt seksualskribent, Otto Weininger, forfatteren av «Geschlecht und Charakter».)

Det kan formodentlig også påståes, at der i de enklere og mere usammensatte forhold i mindre land — f. eks. hos oss —er langt mindre behov for en høit utviklet psykoanalytisk videnskap enn i de store erotiske centra Wien, Berlin, Paris. En befolkning der nyder det uvurderlige gode å leve i så å si daglig kontakt med en frisk og uberørt natur, vil være overordentlig langt mindre utsatt for å fortape sig i de erotiske villfarelsers villniss, og ha langt mindre behov for å bli psykoanalysert utav dette, enn en befolkning som lever et kunstig liv i en millionby, hvor det erotiske er hypertrofert i en utstrekning som heldigvis er ukjent i sundere forhold.

Der skulde derfor heller ikke være særlig behov for på våre breddegrader å sørge for utbredelsen av den psykoanalytiske videnskap ved foredrag og propaganda, og der skulde enn mindre være behov for å innrømme denne mondene storbyviden-

skap en bred plass i lærebøker bestemt for ungdommen, hvorom mere senere.

I det omtalte psykiatriske standardverk av Bror Gadelius (hvis navn vil være kjent også i Norge gjennem hans bok om Frøding og Tegnér) vies der Sigmund Freud ialt nogen få sider. Gadelius anerkjenner visstnok «den innsats av bestående värde som knytter sig til Freuds namn», men på den annen side tar han sterke reservasjoneroverfor de overdrivelser som Freud — og hans skole — gjør sig skyldig i. Gadelius sier således, at han for sin del finner det uforståelig hvordan «absurditeter, sådana som den s. k. autoerotismen, den polymorfa perversiteten, analerotiken m. m., kunnat hälsas som interessanta och viktiga uptäkter». Han tar likeledes avstand fra Freuds teorier om den infantile erotikk, og «ödipus-komplekset» som Gadelius erklærer for «något av det mest doktrinära denne sexualteoretiker åstadkommit». Videre harsellerer Gadelius «drömtydningen, detta psykomystiska förfaringssätt»: «I konsten at tyda drömmens symboler har Freud och hans skola utvecklat et utroligt skarpsinne. Emellertid förenklas uppgiften vid närmare efterseende ganske mycket genom den, ävenledes av Freud gjorda «utomordentligt vigtiga upptäckten» at nära nog allt som rør sig i våra drömmar år en symbolisering av erotik och sexualitet, och ännu mer förenklas tydningen därigenom at det är sexualiteten i sin allra påtagligaste och mest ursprungliga form, med ett ord själva könsakten, som här beslöjas av til synes mycket oskyldiga symboler». Gadelius's stilling til den psykoanalytiske behandling i sin almindelighet fremgår av følgende uttalelse: «Man talar ju nockså allmänt om psykoanalys som en modern behandlingsmetod. Men sinnessjukläkararens psykoanalytiska förfaringssätt måste i varje fall vara fritt från alla forutfattade meningar och absolutt individualiserande, en grundsats, vilken för visso icke uppbär allt, som går under namn «psykoanalys» framförallt icke den metod för undersökning och behandling som inaugurerats av den bekante wienerläkaren Sigm. Freud. — — — Vår reserverade ställning till den Freudske psykoanalysen hava vi i ett föregående kapitel angivit. Men bortsett från de överdrifter, förutfattade meningar och verkliga missbruk vartill psykoanalytici av Freuds skola göra sig skyldiga är det visst icke min mening att förneka at fall förekomma, där slutsatser i

överensstämmelse med av Freud antydde riktlinjer äro berättigade.» — — —

For det jevne lægmannsskjønn står det som prof. Gadelius's standpunkt til psykoanalysen representerer den *sunde fornuft.* Det samme kan dessverre ikke sies om psykoanalysens norske eksponenters forhold til dem.

Enkelte av disse dokumenterer sig som temmelig positive og avgjorte — for ikke å si begeistrede — tilhengere av mesterens lærdommer. Hvad der navnlig har inspirert forfatteren til nærværende betraktninger er den kjærlighet hvormed psykoanalysen er omfattet i den autoriserte lærebok i psykologi av prof. H. Schjelderup. At man i en moderne lærebok i psykologi må ta med en så moderne videnskap som psykoanalysen er formodentlig til en viss grad en nødvendighet. Derimot vil det ikke være den læge sjel innlysende, at det skal være nødvendig å innvie den opvoksende ungdom i psykoanalysens mysterier i den utstrekning som det er gjort i professor Schjelderups lille verk. Minst av alt vil det være innlysende at det skal være nødvendig i alle detaljer å citere eksempler på den psykoanalytiske behandlingsmåte: Hvordan man ved psykoanalysens skarpsindige motoder fisker de spesielt anløpne objekter op av erotikkens mudrede vanne. (Der fiskes ved psykoanalysen praktisk talt utelukkende i erotikkens rørte vanne.) Man fester sig navnlig ved det overmåte utførlig, på 4—5 sider behandlede tilfelle med fru Helene, hvis erotiske villfarelser og fortrengte ekshibisjonisme lykkelig — eller ulykkelig — blir psykoanalysert ut av henne. Tilfelle avgir utvilsomt i den utførlighet hvormed det blir beskrevet, overmåte interessant, for ikke å si pikant, lesning for ungdommen. Når man fra den nøkterne og videnskapelige del av psykologien kommer ut i psykoanalysen blir det overhodet den rene morskapslesning. Les f. eks. videre om kunstakademieeleven, som led av en «eiendommelig mangel på evne til å plukke blomster». Forvisst en mild form for en neurose, og temmelig harmløs skulde det synes. Men hvad trekker ikke psykoanalysen ut av mannen ved hjelp av de «fri associationers metode». De frykteligste ting. Blomster er symboler. Under disse uskyldets symboler skjuler sig, sub Rosa så å si, erotiske villfarelser av den smussigste art. «Irrwege der Liebe», om man så behager. Av hvilke der dog i dette tilfelle ikke er opstått verre «seelische Nöten» enn at vedkommende lider av den omtalte eiendommelige mangel på evne til

å kunne plukke blomster (en defekt som vel ikke kan betegnes som sjele-affiserende eller særlig tragisk). Når de studerende lykkelig har den forberedende prøve bak sig, vil sikkert det meste av Schjelderups psykologi hurtig fordufte av deres minne, men uten tvil vil de nevnte typiske eksempler[1]) fra psykoanalysen bli stående igjen som monoliter skarpt belyst av erindringen — takket være den avgjorte affinitet som ungdommen i den alder har for den slags temata.

For en læg outsider synes det, med støtte av de tidligere citerte uttalelser av professor Gadelius, å være høist overflødig så grundig å innvie ungdommen i psykoanalysens mysterier. Det må være eiendommelig for de unge, når de høitidsfullt har skredet inn i alma maters høie haller for under frykt og beven å gi sig i kast med de alvorsfulle og respektinngydende materier: filosofi, logikk, psykologi, å opdage at den siste videnskap innebærer så frivole momenter som fru Helenes og akademielevens historier.

Det er lenge siden — meget lenge siden — at der av filosofen Giordani Bruno blev uttalt de vakre ord, mottoet for all ideal streben:

Eh bench il fin bramato non consegua
En tanto studio l'alma si dilegua,
Basta che sia si nobilemente accesa.

Hvilket, fritt oversatt, betyr noget som:

«Og om enn målet ikke blev nådd under alle de strevsomme studier, så var det dog nok at en så edel ild blev tent i sjelen.»

Det forekommer en, at denne «edle sjelens ild» ikke tennes ved fordypelsen i psykoanalysens teorier og veie.

---

[1]) Man må vel gå ut fra at eksemplene er valgt med omhu som særlig «typiske».

IBSEN OG KIERKEGAARD

Et svar til hr. dr. teol. Hans Ording

fra Kristen Andersen, Kristiansand S.

Hr. pastor dr. teol. Hans Ording har i 6te hefte av dette tidsskrift fremført en meget skarp kritikk i anledning av et foredrag jeg i april d. å. holdt om den religiøse motsetning mellem Ibsen og Kierkegaard. Jeg vil hertil bemerke følgende:

Dr. teol. Hans Ording beskylder mig for å slynge smedeord mot en avdød. Jeg har betonet at Henrik Ibsen var en forfengelig mann. Det er formentlig hr. pastoren bekjent at så var tilfelle. Typiske eksempler på denne egenskap hos den store dikter er stadig offentlig fortalt både mens han levet og efter hans død, ja, midt under jubileumsfestlighetene. — Det synes imidlertid å forbause pastoren, at jeg har interessert mig for Ibsens forfengelighet. Dette forbauser igjen mig. Det forbauser mig at en prest ikke kan finne nogen anden forbindelseslinje mellem min interesse for Ibsens forfengelighet og det foreliggende spørsmål om Ibsens religiøse innstilling enn trangen til ondsinnet bakvaskelse av en avdød. Det forbauser mig, fordi jeg må formode, at nettop presten ofte dveler ved det Kristus tillagte ord om *sammenhengen mellem det å tro på Gud og det å ta ære av hverandre.* Og fordi prestens fordypelse i menneskelivets indre vesen sikkert må lære ham forfengeligheten å kjenne. Forfengeligheten i en dybde og en kraft, der gjør kampen mot den til et hovedpunkt i det religiøse liv. — Det er sant at jeg «ikke har undsett mig» for å si, at Ibsens innstilling overfor mengden var en annen eftersom den hyldet ham eller stod ham imot. Men det er ikke å slynge smedeord mot en avdød å si det, fordi det dessverre er en såre utbredt menneskelig svakhet. En svakhet Kierkegaard efter min opfatning ikke hadde.

Når jeg har nevnt Ibsens forfengelighet og satt den i forhold til Kierkegaards manglende forfengelighet har dette ut fra

min forståelse en dyp saklig sammenheng med det foreliggende grunnspørsmål.

Hvad der nu angår Kierkegraads stilling til forfengeligheten vet jeg at der har hersket tvil. Og jeg forstår selvfølgelig også, at man *kan* forklare en lang rekke eiendommeligheter ved ham som betinget i forfengelighet, en forfengelighet, der da som hr. doktoren antyder det, måtte være i en uhyggelig grad «raffinert». Det er min personlige opfatning, at denne forklaring er uriktig. Og det er uten videre innlysende, at i samme øieblikk den måte antas som riktig, styrter Søren Kierkegaard som religiøs personlighet sammen. Så viktig er i religionens verden dette om forfengeligheten.

Hvilken betydning ennvidere forfengeligheten har overfor den av oss begge nevnte kategori: *Hin enkelte* er det unødvendig å påpeke overfor hr. doktoren, der har begrepsmessige deduksjoner henhørende under sitt fag.

Pastoren finner det videre «anstøtelig» når jeg har betegnet en replikk i *Når vi døde vågner* (om å bruke det levende liv til sin egen forherligelse) som et *skriftemaal* og så «bruker skriftemålet til å dømme den skriftende.» Det er formentlig idéassosiasjoner ut fra geistlighetens embedsmessige skriftemål, der her foresvever hr. pastoren. Jeg for min del har opfattet skriftemålet som et menneskes dom over sig selv, over sin egen feiltagelse. En dom ut fra det inderlige ønske om, at villfarelsen må bli evident for ham selv og for andre. Til frelse for ham selv og for andre. Hvorvidt det virkelig *er* et skriftemål kan jeg selvfølgelig ikke vite. Jeg tror det imidlertid, og det synes mig å legge noget forsonende over Ibsens diktning og også over hans personlige skikkelse å kunne tro det.

Jeg finner således tilrettevisningen for ikke å ha varetatt hensyn til sømmelighet og takt å være helt ut uberettiget.

*

Hr. dr. Ording finner foredraget ubetimelig og utilstrekkelig motivert, idet den sammenblanding av kategoriene hvorom jeg har talt neppe finnes. Doktoren har imidlertid ikke overbevist mig om riktigheten av denne bemerkning. Jeg er tvertimot under sakens senere utvikling blitt styrket i min opfatning av kategorienes sammenblanding. Herom nytter det imidlertid neppe å diskutere.

Hr. dr. Ording går dernæst i sin kritikk over «til saken». Det er hans opfatning at jeg i det vesentligste har misforstått såvel Kierkegaard som Ibsen og at mitt foredrag derfor er blitt helt misvisende. Det er klart, at det blir noget vanskelig å diskutere på et så vidt grunnlag. Jeg må derfor innskrenke mig til nogen mere spredte bemerkninger. Og jeg vil da for det første vende mig mot de punkter, hvor doktoren åpenbart har misforstått *mig*.

Jeg har for det første ikke på noget punkt i mitt foredrag «overhodet villet benekte at Ibsen er eksistentiell som dikter.» Jeg har talt om dette *å være i eksistens* og å *være eksisterende tenker* i to forbindelser: i forbindelse med Brand for Ibsens vedkommende og i forbindelse med forholdet til *Øieblikkene* for Ibsens og Kiellands vedkommende. Begge ganger har jeg klart og tydelig betonet at det dreiet sig om spørsmålet om å *være i eksistens* som *religiøse* forfattere, idet det dreiet sig om *religiøse* spørsmål. Kritikken er således for dette punkts vedkommende uberettiget. Og denne kritikk kommer — uriktig og uberettiget — frem et par ganger.

Jeg har dernæst efter pastorens mening «for å fremkalle et endelig inntrykk av forskjellen» citert en av Kierkegaards opbyggelige taler, mens jeg overfor Ibsen nøier mig med å opfordre enhver til «hver for sig å erindre Ibsens tale — antagelig den i *Bygmester Solnes*, som av forf. (foredragets forf.) synes å ansees som nøkkelen til å forstå den hele Ibsen.» — Det er ikke en av Kierkegaards opbyggelige taler jeg har citert, men en del av *Indøvelse i christendom*, et av Kierkegaards religiøse hovedarbeider. Dette har saklig sett mindre interesse. Derimot er det ganske sikkert ut fra en villet misforståelse at pastoren fremsetter sin fortolkning av hvad jeg har ment med «Ibsens tale». Jeg er ganske viss på at alle tilstedeværende tilhørere og alle lesere, som *vil* forstå, også har forstått, at jeg mente Ibsens tale i sin helhet, ånden i denne Ibsens tale. Jeg hadde grunn til å påregne alment kjennskap til denne Ibsens tale. Men jeg hadde ikke grunn til å kunne påregne blandt flertallet av mine tilhørere (og lesere) noget mere inngående kjennskap til Kierkegaard. Og selv om jeg hadde stått overfor lutter doktores i teologien kunde jeg kanskje vovet å citere den tale av Kierkegaard som karakteristisk for i hvilken grad *han* var religiøs.

*

Der er et punkt hvor dr. Ording synes å være enig med mig. Det er i dette om *likheterne mellem Ibsen og Kierkegaard* med hensyn på åndelig konstruksjon. De tre av mig anførte likhetsmomenter synes han å godkjenne. Hertil føier han et fjerde: *den grenseløse ideale trang*. Jeg har ikke så meget mot å tilføie dette fjerde moment, om jeg enn er i nogen tvil. *Grenseløs ideal trang* forekommer mig å være et noget diffust uttrykk sålenge idealet ikke er nærmere bestemt. Når pastoren ser dennne grenseløse ideale trang uttrykt i et Ibsenord han citerer om at han vilde bruke sitt liv til å nå «det største og fullkomneste av alt som kunde nåes i stor-

het og klarhet» og så — vilde han dø, kan jeg ikke undlate å trekke sammenligning med et ideal, en grenseløs ideal streben som søkte sig følgende uttrykk: «Den største iblandt Eder skal være Eders tjener.» Det står for mig som ytterst usannsynlig at dette om «det største og fullkomneste som kunde nåes i storhet og klarhet» for Ibsen hadde nogen tilknytning til en setning som den jeg har nevnt, og som vel er meget karaketristisk for den kristne grenseløse ideale trang. — Selv om jeg således kan innrømme, at der er en mulighet for at Kierkegaard kunde ha ansett Ibsen som «*Hiin Enkelte» bare på grunnlag av hans «grenseløse ideale trang»* bortsett fra idealets nærmere bestemmelse, tror jeg dog neppe at denne sympatiske innstilling vilde vært blivende. Jeg tror den videre utfoldelse av idealets innhold vilde ført til konflikt.

Fra denne lille digresjon i anledning av hr. pastorens likhetspunkt nr. 4 vender jeg så tilbake til den samlede likhet. Han og jeg er enig om, at der er en betydelig vesenslighet mellem de to personligheter. I mitt foredrag uttrykkes denne overensstemmelse således:

«De er to åndelige konstruksjoner, der er like i dette med genialitet, lidelse og skjulthet. Derfor blir mange av deres ytringsformer overfor beslektede fenomener også like.» — — — Og dr. Ording sier: de er så beslektet, at «dersom der ikke er tale om innflytelse, så har disse to uavhengig av hverandre arbeidet med de selvsamme problemer ut fra en vesenbeslektet innstilling.» Men hvorfor tilføier han så i samme åndedrett: «Jeg kan iallfall ikke la mig overbevise om det motsatte ut fra forfs. argumentasjon.» Det motsatte? Jeg har jo nettop sagt det samme!

*

Hr. doktoren behandler inngående min forståelse av Bygmester Solnes. Den er imidlertid i sine hovedtrekk konform med den almindelige der kommer til orde i Ibsen-kommentarer. Dens særpreg ligger kun i dette at den regner med det religiøse moment. Iøvrig kan jeg for dette punkts vedkommende henvise til et foredrag der vil bli inntatt i Kirke og Kultur. Det er utarbeidet og holdt *før* foredraget om Kierkegaard.

*

Tilbake står et punkt, det eneste der for mig i min fremstilling har vært vesentlig: dette om *forskjellen mellem Henrik Ibsen og Søren Kierkegaard i religiøs henseende.*

Hr. pastoren har forarget sig over min anvendelse av Kierkegaards dypsindige uttalelse om at svinge demonisk av. Jeg tror fremdeles at denne anvendelse i enhver henseende er riktig. Jeg tror nemlig, at Henrik Ibsen så langt fra å være «en tuktemester til Kristus» har i en ganske særlig grad det demoniskes evne til å fjerne mennesker fra Krisus. Dette tror jeg. Og ut fra en ikke ringe menneskelig erfaring mener jeg mig endog å vite noget derom. — Fordi jeg tror dette, derfor har

jeg sagt fra. Og sagt fra i en form, hvis ensidighet jeg var og er mig bevisst. Det var nemlig ikke min mening å skrive estetisk avhandling, men å advare. Som jeg i all min befatning med Henrik Ibsen *religiøst sett* føler det som en plikt overfor mig selv og andre å advare. Advare direkte, hvis det passer. Advare ved en ombøining av diktningens *intenderede* virkemåte hvis det passer. Dog har jeg under denne ombøining vært ærlig, sagt fra på det punkt hvor Ibsen sluttet og ombøiningen begynte.

Når hr. doktoren avslutter sin kritikk med en bemerkning om, at kun Gud vet om Ibsen har fått svar fra Gud, har jeg dertil kun å bemerke, at spørsmålet om mennesket Henrik Ibsens endelige, personlige religiøse skjebne aldri har vært gjenstand for nogen offentlig drøftelse fra min side. Jeg har beskjeftiget mig med hans diktning, og med hans person kun i den utstrekning den forklarer hans diktning. Ut over dette intet.

I hr. pastorens bemerkninger om de vanskeligheter Søren Kierkegaards paradoksale kristendomsopfatning og hans innstilling overfor lidelsen volder, er jeg helt enig. Hvorvidt man heri kan finne årsaksforhold med hensyn på jordbunnens forberedelse for Brandes og Ibsens senere forhold til religion tør jeg ikke ha nogen mening om. Det forekommer mig imidlertid ikke usannsynlig og vilde i tilfelle passe godt med de tanker Kierkegaard stadig fremholder om *forargelsens mulighet* som en spesifikk kristelig bestemmelse.

Derimot anser jeg det som en meget viktig opgave for *vår* tids religiøse tenkning å opta til revisjon og ny gjennemgåelse det motsetningsforhold der består mellem Kierkegaard og også denne tids kirkelige kristendom. En avklaring på dette punkt vilde efter mitt skjønn være av den største betydning, hvis den da overhodet er mulig.

Kristiansand S 8. september 1928.

LITTERATUR

Ronald Fangen.

Tegn og gjerninger av *Ronald Fangen.* Gyldendal 1927. 206 sider.

Mennesker som har en mening, et overblikk, en linje, blir i åndslivets spørsmål alt sjeldnere. Vi har snart bare kåsører og spesialister tilbake. De første er morsomme, de siste er nøiaktige, begge dele verdifulle egenskaper. Men hvor er den personlige overbevisning, karakterprofilen, hvor vi ikke har med detaljer å gjøre, men med et fullt utviklet menneske? Til et fullt utviklet menneske hører jo en overbevisning, det vil si at man har satt sig selv inn, ikke står reservert og nøktern utenfor og anstiller betraktninger. Men åndslivets menn nu for tiden, de har kanskje en mening, undertiden en kjepphest, i spesiale og lokale spørsmål, i den og den gren av åndslivet. Men i de dypeste og egentligste spørsmål, der hvor den totale f o r a n k r i n g av hele livssynet ligger — der er de spørsmålstegn for oss.

Derfor har vår tid så mange «Köpfe» og så få hele mennesker. Det gjelder ikke minst blandt dem som optrer på åndslivets arena.

I de siste år har imidlertid en profil rykket langsomt frem fra det tåkede og har tegnet sig alt skarpere og klarere, for så å ta full personlighet.

Det er Ronald Fangen. Ham vet man hvor man har. Han excellerer ikke i pennekunst, han har noe som driver pennen.

Den siste essay-samling som foreligger fra ham viser både hvor vidt han spenner, og hvor rolig og selvfølgelig, og derfor også ganske diskret, han kan fremtre som den der ikke er redd for å ha et helhetssyn og en overbevisning.

Han tar op kulturfenomener og moralproblemer, han gir dikterportretter fra innland og utland, ja han streifer psykoanalysen. Men allersterkest, likesom for fullt verk spiller han i det mesterstykke som beskjendent heter: «Litt om nordisk salmediktning». I alt det andre er der noe mer av døgnjournalistikkens aktualitet, der er mer travelhet; der blir bare tid til å anslå en streng, så må der brytes av. (Dog ikke i talen over Niels Kjær. Den er en oplevelse av hele mennesket, i kjærlighet og i vår kritikk).

Om Ronald Fangens salmestudie blev der her hjemme en fullstendig meningsløs lokalstrid, fordi han ikke hadde tatt hensyn til landsmåls-salmene. Striden førte imidlertid også til at mange blev opmerksomme på verdien av dette sjeldne foredrag. Det blev holdt i flere av våre byer, også i Vår Frelsers kirke. Er man allikevel fullt klar over at der her er skapt det verdifulleste vi hittil eier om den sjelelige, den religiøse skatt i våre nordiske salmer?

Jeg gjør spesielt våre nabolands lesere opmerksom på avhandlingen. Det er en litterær-kritiker, den norske forfatterforenings formann, som her vurderer. Det er allikevel ikke først og fremst poesi-vurdering; det er en sjelelig gjenoplevelse av motivene, av personlighetslivets vibrering i salmediktningen. Og dertil en dyp karakteristikk av personene — fremfor alt av Grundtvig, Landstad og Wallin. Jeg synes dette essay plukker skjell fra ens øine. Der er salmer jeg aldri har opdaget før gjennem Fangens åbenbaring av deres forutsetninger og deres idé.

Hadde den norske kirke — som den svenske — hatt et forlag, så skulde dette salme-essay været utsendt for sig selv i en stilfull utgave som først og fremst fantes i alle prestehjem og — la mig si: hos alle som har sans for kirke og kultur.

Eivind Berggrav.

Nobel-Størrelsen.

Den ensomme mands hemmelighet av *Grazia Deledda*. Roman. Oversatt av Trygve Trones. P. Omtvedts forlag.

Når en kritikker som jeg ellers næsten altid er enig med, H. K. i Dagbl., kan sammenligne Sigrid Undset og Grazia Deledda (før den siste fikk Nobelprisen) og avgjort gi italienerinnen førsterangen, og når Svenska Akademien åbenbart er av samme mening — og jeg så leser denne hennes bok (efter hennes egen dom det beste hun har gjort), så står min hjerne stille. Ikke fordi boken er dårlig. Den er et psykologisk spindelvev, konstige marionetters dukkelek. En jurist, som vil bo alene fordi hans ulykke en tid har gjort ham til asylgjest. Han får her til nabo et ektepar, hvor hun er ung og frisk, men han er syk og gal. Foruten disse to har boken to vesener til: en gift, fyldig bondekone som kommer med egg og kjøtt og så tjenestepiken hos fruen.

Det som her skaper konflikten er begrepet «gal mann». Den sykes frue drages til den ensomme, fordi hun martres ved den gale, men den ensomme går på sin side selv og martres ved at også han har været (og er?) gal. Til slutt, da veien ellers er åpen og enkesløret kort nok, må han åpne for sannheten. Kan hun tåle den? Har hun tålt den? Han besettes av tvil — og hun går fra ham.

Er det min uvilje mot at der laves almen litteratur på unormale individer som innstiller mig uvillig? For jeg kan ikke finne hverken at emnet er verdifullt eller at behandlingen har løftet det op i sjelekunsten.

Jeg kan ikke engang finne personene interessant. Hele tiden står man måpende overfor deres tanker og deres gjerninger. Innimellem tror man riktignok å forstå litt, og da kan der være gode enkeltheter. Stundom faller der endog nogen voksklare bemerkninger, som kunde være åndfullheter; men de er så veke og vikende. Bare erotikken er massivt fysisk og opererer som en maskindel der er sprunget løs fra helheten.

Helge Krog sier: «italienerinnen har den videste horisont, er den smidigste artist og den betydeligste ånd.» Jeg blir tilmote som om jeg stod på Grefsenåsen og en geo-

log sa: her har vi Norges betydeligste fjellparti.

Eivind Berggrav.

Henrik Ibsen, Eit diktarliv av *Halvdan Koht.* (Aschehoug & Co.).

Første del av denne boken — som nu foreligger — omfatter tiden 1828—1866 med overskriften: Trong og Trengsle. Vi har her fått et verdifullt bidrag til å forstå Ibsen som dikter og som menneske. Og vi må glede oss over at historikeren Koht har gitt sig ikast med dette emne, som han tydeligvis har omfattet med sterk personlig interesse. En hel del interessante enkeltheter er kommet med i skildringen uten at derfor sammenhengen svekkes. Fremforalt synes det som om teaterårene i Kristiania her har fått den rette belysning og vurdering.

Det har en særskilt interesse å studere innledningen, hvor forfatteren gir et sammenfattende utsyn over Henrik Ibsen som dikter. Han hevder her at Ibsen var dikter og ikke må gjøres til tenker eller filosof eller samfundsreformator. Og det å dikte er for ham å se — hans styrke ligger i evnen til plastisk klarhet, og denne når han, idet han støper sine tanker så fast og klart at han ser dem. Men det er sig selv han strir med, når tankene sprenger sig frem til liv og dikt. Det han dikter, er gjennemlevet. Størst er han der han sterkest gir sig selv.

Dertil kom den eiendommelige mottagelighet for påvirkning utenfra. Koht mener, at harmen, den moralske indignasjon var en av hoveddrivfjærene i hans diktning. «Når harmen flødde rikast og veldigast i han, då fostra fantasien hans dei blodfullaste og livsfriskaste skapnadene, og då kom den største gleda i diktninga hans.» «Det var ein etisk harm, sier forfatteren, som kveikte brand i han.»

Det viser sig således, at forfatteren vesentlig ser Ibsen som etiker, skjønt han betoner at han ikke kom med enkelte moralske bud som han krevet opfylt. Han hadde et eneste stort og uavviselig moralsk ideal: «Han vilde at menneska skulde være sanne mot seg sjølv og heile i gjerninga si, — dei skulde alltid og i alle ting gje seg sjølv fullt og heilt, og drage konsekvensane heilt til endes av tankane og hugmåla sine.»

Det blir nu et spørsmål om dette «etiske» ideal i virkeligheten kan kalles etisk. Man sakner i denne fremstillingen forståelsen av Ibsens forhold til det estetiske, som ganske sikkert gjemmer forklaringen til hans idealisme, hans krav til det hele og sanne uten særskilt hensyn til det moralske innhold. Det er vel i grunnen slik at dette ideal er et estetisk ideal, men det skjæres av rent moralske krav. Forfatteren nevner ganske visst senere, hvorledes Ibsen arbeider sig ut av det estetiske syn som truet med å gjøre ham kold og livsfjern; men han får ikke frem sondringen mellem denne livsfjerne estetikk og det estetiske personlighetsideal som levet i Ibsen like til det siste.

Forfatteren sier at «moralen hans var i grunn og botn religion.» Men det virker misvisende, fordi man uvegerlig kommer til å tenke på Ibsen som lovreligionens mann, og dermed mister man synet for det mystiske som jo i virkeligheten er sterkt fremtredende. Har man

derimot hans estetiske ideal for øie, så skal det vise sig at også hans religion hadde forhold til dette estetiske, at den hadde estetisk patos. Og hans gudsbillede har over sig det mektige transcendentale, som svarer til det estetiske personlighetsideal. Motsetningen til akkordens ånd.

Men gudsforholdet realiserer sig som forfatteren påpeker fremforalt i kallsbevisstheten — «at kvar ein av oss er sett til noko her på jorda.»

Utmerket har forfatteren formet den tanken, at Ibsen ikke skrev lærebøker i moral eller annet, men han skrev, fordi han vilde klargjøre livsgåtene for menneskene. «Det han vilde — — — det var å la ansvare stige fram for menneska i levande bilete.»

Det man kunde beklage efter å ha lest denne gode bok, er at den ikke er større anlagt. Vi får nu en rekke paralelle fremstillinger av Ibsen, som hver av dem er gode på sitt vis, men skulde det ikke være en opgave for historikeren å gi oss et verk som kunde opta alt det verdifulle i tidligere arbeider i en så utførlig fremstilling at man hadde så vidt mulig hele materialet samlet?

Hans Ording.

Ibsen und Kierkegaard av *Werner Møhring.* (Leipzig 1928).

I «Edda»s Ibsennummer iår var der en artikkel som særlig fengslet ved sin skarpe problemstilling, sin dyptgående analyse og sin smukke fremstilling, Werner Møhrings, «Ibsens Abkehr von Kierkegaard.»

Denne artikkel er et sammendrag av siste del av forfatterens avhandling: «Ibsen und Kierkegaard», et arbeide jeg gjerne vil gjøre opmerksom på.

Forfatteren har valgt som motto det lille dedikasjonsvers av 1896 til lille Eldrid:

Gid ditt liv må føie sig som et digt
om den store forsoning mellem lykke og pligt.

Han viser hvorledes motsetningen mellem kallet — livsopgaven — og lykkekravet går igjennem det meste av Ibsens diktning. Plikten eller «kallet» dreper lykken hos Catilina, Sigurd («Hærmændene») Falk, Brand, Solness, Rubek — for bare å nevne nogen. Stadig søker dikteren en syntese, det tredje rike, adelsmennesker; men stadig mislykkes forsoningen, undtagen i Håkons skikkelse («Kongsemnerne») hvor dikteren bygde på et sterkt inntrykk av Bjørnson. Den dobbelthet i Ibsens sinn, som fikk ham til å stille problemet skarpere enn nogen annen, slik at det blev et ibsensk «enten — eller», søker Møhring å belyse ved å sidestille dikterens utvikling med Kierkegaards. Det er to verdener som stilles mot hinannen, i tiltrekning og frastøtning, den absolutte idealisme — pietismen såvel som estetismen — og trangen til hensynsløs livsutfoldelse. Rent stofflig bygger forfatteren på de tidligere undersøkelser av Kierkegaards betydning for Ibsen og føier bare nogen få momenter til. Det som for ham er det vesentlige, er å trekke paralleller som bunner i felles forutsetninger og tenkemåte, kort sagt i åndsslektskap.

Der kan selvsagt reises innvendinger mot hans synsmåter. Han undervurderer — efter min mening — den indirekte påvirknings betydning, alt det som «lå i luften». Hans billede av den unge Kierkegaard er for lyst. Han legger for stor vekt på Ibsens minnedyrkelse i ungdomsdiktene. På den annen side er han ikke nok opmerkom på hvor meget der er av Kierkegaards åndsverden i enkelte verker efter «Brand», i «Keiser og Galilæer» og «En Folkefiende». Han ser også «Vildanden» altfor ensidig som en fordømmelse av den absolutte idealisme.

Men disse innvendinger[1]) betyr lite. Møhring har med sitt arbeide formådd å gi et dypt innblikk i Ibsens livslange, tragiske kamp mellem dikterkallet og trangen til livslykke — kjernen i mange av hans tragedier. Han har forstått dikterens dype lengsel efter den forsoning som han ønsket lille Eldrid og selv aldri nådde.

Harald Beyer.

Fangens sjel — og vår egen, erfaringer og iakttagelser fra Botsfengslet. Av *Eivind Berggrav*. Oslo 1928, H. Aschehoug & Co. 176 sider. Kr. 4,75.

Ut fra sitt flerårige arbeide som fengselsprest har forf. nedlagt en rekke erfaringer og overveielser i den ovenfor nevnte lille bok. Og disse erfaringer og overveielser vil ganske sikkert bli til megen nytte for den, som opmerksomt og lydhørt gir sig av med boken. Selv om han nemlig ikke skulde få særlig bruk for det kjennskap han vinner til fangens sjel, vil han ganske sikkert vinne en rekke høist nyttige innblikk i sin egen.

Forsåvidt man skal tale om metoder bygger boken på den forutsetning, at den normale fanges sjel ikke er vesentlig forskjellig fra vår egen. Fangelivet frembyr imidlertid så eiendommelige miljøforhold, at en normal sjel i dette miljø gir uttryksformer, der i så stor renhet og enkelhet ikke vil komme frem i det daglige liv med dets mange og kompliserte impulser og momenter. Den i dagliglivets miljø levende normale sjel kan derfor ut fra disse «rendyrkede» uttrykksformer lære meget om mange eiendommeligheter, der ligger skjult i hans eget sjeleliv og fra sin skjulthet øver hemmelige innflydelser på det, der trer frem i dagen som åpenlyst sjeleliv.

Boken er skervet ut fra en dypt religiøst betonet vurdering av sjel i det hele tatt. Det trer sterkest frem, når forf. taler om kirkegangen i fengslet. «I kirken er ingen fanger. I kirken er vi allesammen, inklusive prest og betjening, stillet utenfor all menneskelig dom, fordi vi er stillet overfor Ham, som vi alle er like skyldige overfor. I kirken har hver fange et uavkortet menneskeverd.»

Men denne vurdering, som her er gjort gjeldende i en bestemt situasjon, gjennemtrenger som intensjon den hele bok. Den er fullstendig og

[1]) Da han bare kjenner mine forarbeider i «Edda» (bd. XIX og ikke min bok «Søren Kierkegaard og Norge», er han på enkelte steder kommet i et tilsynelatende opposijonsforhold til undertegnede.

velgjørende fri for enhver gudelig sentimentalitet. Men nettop derfor retter den en inntrengende appell til leseren. En appell om å forstå først sin egen sjel, i dens ringhet og ophøiethet, og dernæst fangens sjel, i sin ringhet og ophøiethet. — Og ut fra denne dobelte forståelse tilstreper den å vekke følelsen av, at avstanden mellem fangens sjel og vår egen ikke er så stor, som vi til hverdags tror. At med andre ord det forhold, der ovenfor er nevnt i forbindelse med kirken, også har en ideel gyldighet ute i livet, selv om mangfoldige relativiteter her gjør det mindre klart. Ti dypest sett er vi jo også — og især — ute i livets virkelighet som individer stillet utenfor all menneskelig dom, fordi vi er stillet overfor Ham, som vi alle er like skyldige overfor.

I boken får man en rekke innblikk i fengslets liv, innblikk, der uvilkårlig tross forfatterens lyssyn vil virke knugende på leseren. Selv om det imidlertid ikke alltid lykkes forf. å undertrykke den gysen et almindelig menneske føler overfor dette uendelig lidelsesfulle som ligger i de samfundsmessige straffemetoder, så gledes man dog umiddelbart og sterkt ved den lyse tro forf. gir uttrykk for overfor de ulykkelige beboere av disse lukkede «boliger». Forf.s personlige varme og godhet meddeler noget av sitt lyse skjær til leseren og blir for ham til berikelse. Og til en økning av medfølelsen med de ulykkelige.

En særegen interesse knytter sig efter anmelderens mening til avsnittet om hjemmet og dets betydning. De observasjoner forf. her har gjort fortjener megen opmerksomhet. Både i forbindelse med det her foreliggende spesialspørsmål om fangens sjel og i forbindelse med spørsmålet om religion i sin almindelighet. Eivind Berggrav har tidligere engang rørt ved det samme forhold i sin bok: «Krigerliv og religiøsitet». Han er på dette punkt i berøring med livsmomenter, der religiøst har langt større betydning, enn man ut fra almindelig kirkelig tenkning gjerne vil medgi. En berøring, der turde ha mere vidtrekkende konsekvenser, enn man sådan i forbifarten er sig klart bevist.

Kristen Andersen.

Efterslett.

Sigurd Hoel.
Rahel Sanzara.
Harald Høffding.
Carl Nielsen.
Vilhelm Krag.

Dette skal ikke være anmeldelser, bare litt omtale av endel sne fra ifjor.

Der er nu først og fremst Sigurd Hoels sensasjon. Titelen gav en falsk forestilling om boken, og før man kjente innholdet, slog man titelen op til program: «Syndere i sommersol!» Og så blev folk enten forarget eller opspilt — de to ting som trenges til en masse-suksess.

Boken er ikke slik. Den er ikke litteratur, derfor vil den ikke holde sig lenge, den er alt ute av sagaen. Den er artistisk journalistisk, et kåseri i romandrakt. Styrken ligger i det fikse og det pikante, der er noget i stilen som river. Men egentlig er den bare psykoanalytisk kvaksalveri. Ved psykoanalysen er der jo en hel del lettvektig gods som nu løsrevet fra sin sammenheng flyter langs alle strender.

Det er lett nok å plukke det op og holde drifte-auksjon på det. Sigurd Hoel tok det visst heller ikke selv på langt nær så høitidelig med denne boken som et visst publikum gjorde. Han har sikkert bare ment å lave en karikatur, noget a la Kjærlighet uten strømper anno 1927.

Og tendensen — den er sandelig ikke nogen opfordring til å «synde i sommersol». Tvertimot — der skjer jo ingen ting igrunnen. Og sommersol? Det må være ment ironisk. For sommersolen kommer nettop til å mangle over de unges skjærgårdsliv, fordi de innretter sig som de gjør. Deres sommer blir en jammerlig, en flat fallitt. De blir likefrem latterlige. Det er betegnende for både «dramaets» høihet og for tragikens art når det hele ender med et idiotisk slagsmål hvor to av kavalerene gir hverandre nogen blå muskler så de kryper fra valplassen. Denne firbenede sortie er vidunderlig. Men den hører jo ikke hjemme i «litteraturen».

— Til den alvorligere psykoanalytiske genre hører en tysk lærerinnes roman, Rahel Sanzara: Det tapte barn (Somes forlag, 284 sider). Den skal i Tyskland ha vakt en stor opsikt og er oversatt til norsk av ingen ringere enn Ronald Fangen.

Det som her står iveien for illusjonen hos leseren, er skjemaet. Når man kjenner litt til psykoanalysen, forstår man straks hvordan det hele i hovedsaken skal utvikle sig. Da blir det vanskelig å holde ut de lange, omstendelige miljøskildringer, som ellers er gode nok. Men aller verst er det at man vet at man befinner sig i en jernklo. Forfatterinnen har lest i medisinske bøker hvorledes det lovmessig skal gå. Overraskelser er utelukket, livet er satt utenfor utviklingen. Det er nettop dette som legger den døde hånd om slik litteratur; det er uvedkommende, ikke-dikteriske motiver som styrer pennen hos forfatteren.

Tilfellet her — en seksuell, «ubevisst» driftshandling», hvorom minnet «fortrenges» — er virkelig et typisk skole-eksempel, drastisk og klart. Men man får en uvilje mot tenkte tilfeller i denslags. Det er som med dikterisk fantasiopblandede biografier av historiske personer (som f. eks. Ivar Sæters om Skrefsrud), — man blir irritert over ikke å vite hvad der nu er virkelighet og hvad der er dikt. Begge deler er bra nok hver for sig, men ikke ukontrollert sammenrotet. De sjelelige sykdommer opviser mange merkelige og tragiske former. Men når slike former opdiktes, så kvier man sig ved å godta dem, selv om de nok i og for sig er tenkelige.

Og så trist som det er! Dette er typisk for psykoanalysen: den kan løse, opløse, lage mudder-pøler. Men spyle kan den ikke, aldri en frisk iling, aldri noget av livets overraskende fornyelses- og opstandelsesevne. Man spør sig selv under lesningen av en slik bok: hadde nu livet selv ikke på et eller annet punkt funnet leilighet til å spille den medisinsk-psykiske lovmessighet et puss?

— En befrielse å komme over til biografiene!

Jeg har ikke rukket helt igjennem Harald Høffdings, men det er lesning. («Erindringer», 328 sider, Gyldendal). Denne gang er det ufilosofisk mennesketale, selvfølgelig med fine hugskott og utsyn innimellem. Men med barnet, men-

nesket som fører hele veien. Man kan mene hvad man vil om Høffdings livsanskuelse — den kunde sikkert bare bære en mann der som Høffding har generasjoners kapitaler å tære på, og skapende er den i ihvertfall ikke, — men samværet med ham blir allikevel en rik meditasjons-time; man lytter til en fin nuansert åndssymfoni, hvor der stadig dukker op motiver fra det beste åndshistorien har frembragt.

— På mange måter i slekt med Høffdings er den danske musiker Carl Nielsens erindringer: «Min fyenske barndom» (Martins forlag).

Men de er endnu mere personlige, nettop fordi de ikke er preget av absorbsjonsevne, men av selvlevet liv. De er som et klart lite opveld på en fredet plett i skogen. Derfor virker de så vederkvegende friskt og ekte. Man merker musikeren også i den stille, skjære tone som sprogets klang har hos Carl Nielsen. Denne bok har noget av de beste selvbiografiers tidløse preg, den vil kunne fortrylle meget fjerne slekter likesom den gjør det med oss, selv om vi aldri har kjent mannen.

I en meget mindre stil hører de erindringer til som Vilhelm Krag i pretentiøst små doser serverer hvert år i det siste. Krag har tilegnet sig en viss stilart som man kunde kalle den elskverdige; en viss kavalertone, som mener sig å kunne skape bagateller om til litteratur. Men det avgjørende som mangler i denne stil, er det ubevisste. Vi kjenner så altfor godt denne beregnende måte å arrangere ubetydeligheter på, så de skal virke bedårende. Mulig at de kan være av virkning for lokalpatrioter og venner, men da skulde de være trykt som manuskript for slike.

Eivind Berggrav.

REDAKSJONENS ADRESSE: GRØNLANDSLERET 44, OSLO